Mustaqil gazeta
HURRIYAT
1996-yil dekabrdan chiqa boshlagan
№32 (286) 2002-yil 14-август

"Хуррият" сизники, Сиз ХУРРИЯТники бўлинг!
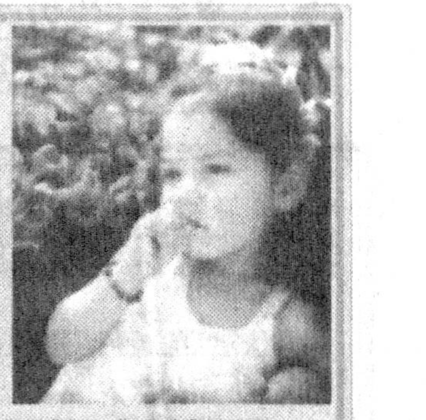
Газетамизга обуна давом этмоқда.
Нашр кўрсаткичимиз:
Якка обуначилар учун — 233, ташкилотлар учун — 234.

Парламент

СИГАРЕТ РЕКЛАМАСИ ТАЪҚИҚЛАНАДИ

Агар қонун лойиҳасини депутатлар тасдиқлашса

Август ойининг охирида бўлиб ўтадиган Олий Мажлиснинг IX сессияси муҳокамасига "Реклама тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунига қўшимча ва ўзгартишлар киритиш ҳақида"ги қонун лойиҳаси ҳам киритилган. Агар бу лойиҳа сессия кун тартибига алоҳида ва "қонун лойиҳаси" шаклида киритилаётгани инобатга олинса, рекламага нисбатан муносабат тобора жиддийлашаётгани англашилади. Шу боис биз мазкур лойиҳани сессия муҳокамасига тақдим этаётган — Олий Мажлиснинг Матбуот ва ахборот қўмитаси раиси Ўткир ҲОШИМОВга мурожаат қилдик.

— Бундай фикр ёки таклиф кечагина пайдо бўлгани йўқ, — дейди қўмита раиси. — Қўмита қонун лойиҳаси устида ярим йилдан зиёдроқ муддат давомида иш олиб бораяпти. "Реклама тўғрисида"ги қонун ҳам мазмун, ҳам моҳият жиҳатидан ўзгараяпти, деб айтиш мумкин. Шу боисдан ҳам у сессияга алоҳида масала сифатида киритилаяпти.

Лойиҳа бир қанча янги тушунчалар билан бойитилди. Уларнинг деярли ҳаммасида истеъмолчилар манфаатлари назарда тутилган. Маҳсулот ва хизмат кўрсатиш белгиси, технологиялар тўғрисидаги тушунчалар ана шулар жумласидандир.

Маҳсулот ва маҳсулот белгиси каби тушунчаларга бир қадар ойдинлик киритилади. Бу ҳолат, айниқса, бирор маҳсулотнинг рекламаси буткул таъқиқланганда алоҳида аҳамият касб этади.

Яна бир қўшимча ёки ўзгартиш шундан иборатки, бирор дастурининг ичига киритилган "реклама" овози ўша кўрсатувникидан баланд бўлмаслиги керак. Бундай рекламалар баъзи ҳолларда "истеъмолчи"нинг ғашига ёки асабига тегаётгани ҳеч кимга сир эмас.

Янги лойиҳада ташқи рекламаларни жойлаштиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Агар эътибор берган бўлсангиз, айни пайтда, электр "столба"лари-ю, светофоргача реклама ёрлиқлари ёпиштирилган. Лойиҳада ана шундай ҳолатларни тартибга солиниши мўлжалланмоқда.

Яна бир муҳим ўзгариш — янги лойиҳада тамаки ва тамаки маҳсулотлари рекламасини буткул таъқиқлаш масаласи назарда тутилган. Амалдаги қонунда у бир оз чекланган ҳолатда эди.

Биз бунда икки муҳим меъёрга амал қилишга ҳаракат қилдик. Биринчиси, фуқаролар ҳамда авлодларимиз саломатлиги. Иккинчиси, жаҳон амалиётида бу аллақачон аосий таомиллардан бирига айланиб улгурган. Яъни, жаҳоннинг ўндан зиёд етакчи мамлакатларида тамаки ёки тамаки маҳсулотларининг рекламасига барҳам берилган.

Мен ана шундай омилларни эътиборга олган ҳолда қўмитамиз киритаётган бу қўшимча ва ўзгартиришларни депутатлар ҳам, жамоатчилик ҳам қўллаб-қувватлайди, деган умиддаман.

Исмат ХУДОЁРОВ тайёрлади

Манзара

ХИЁБОНДАГИ ДИЛ ХИРАЛИК

Кун бўйи маълум бир иш ёки ўқиш билан банд бўлган одам дам олиш онларини оиласи, яқинлари ёнида ёки дам олиш масканларида ўтказишга ҳаракат қилади. Бунақанги дам олиш масканлари кейинги пайтда кўпайиб бормоқда. Бу, албатта, ижобий ҳолат. Лекин улар ўз вазифасига зид иш юритса, яъни одамлар маънавиятига салбий таъсир этиб, уларни мазмунли ҳордиқ чиқариши ўрнига разолатга бошласа-чи?! Мен бугун пойтахтимизнинг юрагида жойлашган ана шундай дам олиш масканларидан бирининг аянчли аҳволи ҳақида тўхталмоқчиман. Бу ерни ҳаммамиз жуда яхши биламиз. Бу ерда асосан севишганлар, кун бўйи орттирган чарчоғини чиқариш учун келганлар ва аҳён-аҳёнда учраб турувчи хорижлик меҳмонларни кўриш мумкин. Ҳақиқатдан ҳам хиёбонда дам олиш учун анчагина шароитлар бор.

Бир-биридан гўзал ва тиниқ фавворалар, кўкаламзорлаштирилган майдончалар кишига ўзгача таъсир этади. Айниқса, салқин ва сокин жойда кўнглингга яқин киши билан дилдан суҳбатлашишга нима етсин! Ундан ташқари хиёбон марказида буюк аждодинг ҳайкали ўрнатилган бўлса. Бу менинг пойтахтимиздаги Амир Темур хиёбонига биринчи марта борганимдан сўнги таъсуротларим эди. Кейин билсам, бу ер яна бир тоифадагиларнинг даромад топиш марказларидан бири ҳам экан. Гап нима ҳақида кетаётганини тушунгандирсиз? Минг афсуски, бунақанги суюқоёқ хонимлар кейинги пайтда кўпайиб бормоқда.Энг ачинарлиси улар аҳоли, айниқса ёшлар кўп тўпланадиган жойларни эгаллаб олишмоқда. Хўш, бу ер қандай қилиб фоҳишалар маконига айланиб қолди? Хиёбонга масъул шахслар ва ҳуқуқ- тартибот ходимлари қаерга қарашяпти? Хиёбонга келувчиларнинг катта қисмини ёшлар ва хорижлик меҳмонлар ташкил этади. Кўринишидан туппатузук, барно бу гўзалларнинг оғзидан чиқаётган сўкишларни ва ўзини тутишини кўрган ҳар қандай одам бепарво ўтиб кетолмайди. Уларни бунақанги "очиқча савдоси" ҳар қандай одам онгига яхшигина таъсир этиб, уни ўзига жалб қила бошлайди. Энди масалани яна бир асосий томони ҳақида. Кимсан, ўз даврида жаҳонни титратган саркардага,бир вақтлар юбилейлари жаҳон маданият марказларигача нишонланган, буюк аждодга ҳурмат шуми? Ҳукумат миллионлаб маблағларни шу мақсадда ажратиб хиёбон қурганмиди? Ким билади дейсиз, шу дамларда соҳибқирон руҳи қанчалар безовталанаётгандир. Хиёбонга ташриф буюрувчиларнинг бир қисми хорижликлар бўлгани учун, уларнинг хиёбон ҳақидаги фикри билан қизиқиб англиялик бир сайёҳни суҳбатга тортдик:

— Бизда(Англияда) шундай сайлгоҳлар борки у ерда фақат севишганлар учрашиши одат тусига айланган. Тошкентда Амир Темур хиёбонини шунга ўхшатишар экан. Мени бу ердаги бир нарса лол қолдирди. Бу ерда қизлар ўз севгилисини кутиб тураркан. Бизда бунинг акси. Ёки бу шарқликлар одатими? Ишонмасангиз, ана ҳайкалнинг орқа томонига қаранг. Менимча бу қизлар ўз севгилиларини кутишяпти.

Йўқ, англиялик бу дўстимиз бу ердагилар аслида кимни кутиб туришганини яхшигина билади.Кузатишларимиз натижаси шуни кўрсатдики, пойтахтимиздаги кўзга кўринган ва асосан тарихий шахслар номи билан аталадиган дам олиш масканларида ҳам бунақанги "тунги капалак"ларни учратиш мумкин. Юқоридаги саволларимизга маъсул ташкилот ва шахслардан жавоб кутиб бу мавзуга яна қайтамиз.

Отабек ОРТИҚОВ

Публицистика

ЎЗБЕКИСТОН - БУ!

Донишманд Рабғузийнинг хабар беришича, Нуҳ алайҳиссаломнинг уч фарзанди бор эди: Ҳом, Сом, Ёфас. Бир куни Нуҳ алайҳиссалом ухлаб ётар эканлар шамол келиб яктакларини кўтарди ва авратлари очилиб қолди. Буни кўриб Ҳом кулди. Сом унга дакки берди, аммо бирodarининг кулишига боис бўлган уятли ҳолатни бартараф этмади. Фақат фаросатли Ёфасгина югуриб бориб отасининг уят жойини ёпиб қўйди. Яратганга бу иш хуш келиб Ёфасни ва унинг зурриёдларини ёрлақади.

Ёфас фарзандлари оталари каби фаҳм-у заковатли бўлиш билан бирга кучли ва ёвқур бўлиб етишдилар, ана шу икки хислатлари шарофатидан қудратли давлатнинг соҳиби бўлдилар. Улар ягона ном билан ТУРК, мамлакатлари эса ТУРОН аталди. Бир оиладан бир неча хонадон вужудга келгани янглиғ Буюк Турондан неча мамлакатлар ажралиб чиқди. Аммо, бу улусдан чиққан ягона жаҳонгир Амир Темур таъкидлаганидек, Туркнинг бош бўғини Ўзбек турки бўлиб қолаверди. Шунинг учун Турон деганда ўзбеклар юрти - Ўзбекистонни тушунадиган бўлдилар...

Бир паҳлавон борар
бошда тилла тож,
Жаннатдан меҳмон
бўп келган қалдирғоч
Босган қадамига
тилайди ривож —
Ер юзи тан берган кекса
Турон — бу,
Ўзбекистон —бу!

Буни синов дунёси, дейдилар. Не бир шавкатли даврларни бошдан кечирган кекса паҳлавон маҳбуслик домига ҳам тушди, аммо меҳрибон Хожасининг фазли ила яна озод бўлди. Истиқлолдан куч олган навқирон Ўзбекистон тимсолида яна буюклик тахтига миниш ниятида эканлигини бутун жаҳонга эълон қилди. Бунга унинг асоси — буюк тарихи, бу тарихни яратган ботир ва доно халқи бор эди. Якка бир ўғлони бутун бошли қўшинга бас кела олган халқ буюк келажакни қура олмайдими.!

Ботирлар кўп ўтди
мозийда, бироқ
Суюклидир менга
баридан Широқ,
Лекин туюлади тили
ғализроқ...
Кошғарий бобомиз
тузган девон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Буюк келажак жанг-у жадалдаги ботирлик ила эмас, илм-у ирфон ила қурилажак, дегувчиларга ҳам жавобимиз тайёр: Сиз қайси илмни назарда тутаётирсиз — дунёвий илмними, диний илмними — бизни уялтиролмайсиз, меҳрибон Хожамизга чексиз ҳамд-у санолар бўлсинким, У бизни ҳар илмдан-да қисмаган:

В. ГОНЧАРЕНКО фотоси.

Шамси илм ўтиб
Турон тарафга
Исломдан дарс
ўқир энди арабга...
Эҳтиёж бормикин
ортиқча гапга —
Ер юзи тан берган
хатми Қуръон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Гагарин қучганда
олис фазони
"Алжабр" орқали
кўпми ё озми
Елкасини тутиб берди
Хоразмий —
Ғарб-у Шарқ тан берган
кони ирфон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Ёфас туфайли барча турклар эъзоз-икромли бўлдилар, дейди бобо Рабғузий. Шарофатли зотнинг ҳар бир амалидан ўзгалар манфаат топар экан. Воажаб, буни қарангки, ўзбекнинг нафақат илмидан, ҳаттоки қудратидан ҳам қайсидир халқлар баҳра олдилар. Мозийшунос Якубовский эътироф этадики, "Амир Темур Терек дарёси бўйида Тўхтамишхонни тормор келтириб, бу билан ўзи сезмаган ҳолда Русь озодлигига йўл очди". Буюк Жаҳонгир бу билан улкан бир халқнинг Олтин Ўрда зулмидан қутулишига йўл очаётганлигини билганми-билмаганми — муҳими бу эмас. Муҳими, унинг шарофатидан бутун Туронзамин мўғуллар асоратидан қутулиб ўзининг миллий буюк давлатига эга бўлди, кўҳна Русь озодлиги сари йўл очилди, Оврўпо яқинлашиб келаётган истибдод хавфидан халос бўлди...

Унга сув узатди
таъзим ила Ганг,
Буниси не бўпти,
миннатдор фаранг
Тиллодан ҳайкал ҳам
қўйибди, қаранг!..
Оврўпо миннатдор
Соҳибқирон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Оқсоқол мозий талайгина жаҳонгирларни танийди. Лекин уларнинг биронтаси Амир Темурдек шон-у шарафга бурканганини билмайди. Зеро, Темурбекдан ўзга ҳеч қайси жаҳонгир илм-у урфон чироғини баланд кўтара олмади, ҳеч бир жаҳонгир авлодидан Улуғбек-у Бобур янглиғ жаҳонни лол айлаган алломалар етишиб чиқмади. Аммо, афсуски...

Бир-бирин синдирса
бу қандай тақдир
Бир уста ясаган
иккита шамшир.!
Ўғил отасини
ўлдирди, ахир!..
Улуғбек кўксидан
отилган қон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Не ҳол бу шоири
йиғласа халқнинг,
Ўз ўғли бағрини
тиғласа халқнинг,
Шоири бағрига
сиғмаса халқнинг.!
Шоҳ Бобур кўксидан
чиққан фиғон —бу,
Ўзбекистон — бу!

Биз юқорида "шарофатли зотнинг ҳар амалидан ўзгалар манфаат топади", деган гапни айтдик. Шу гапни яна такрорлагимиз келаётир. Ахир, Бобурнинг юртдан кетиши Туронзамин учун оғир йўқотиш бўлса, мулки Ҳинд учун Аллоҳнинг бир иноятги бўлмадими! Подшолар, султонлар босиб олган юртларини одатда ғорат айлардилар, Мирзо Бобур эса обод айлади, Жавоҳарлаъл Неру ибораси билан айтганда, Ҳиндистон тараққиётини юз йилга тезлаштириб берди. Эй, кекса Дунё, айт-чи, бу қадар тантиликни олдин-у кейин боз кўрганмисан.!

Дунёнинг тилидан
тушмас "Тожмаҳал" —
Бобур девонидан
сўлим бир ғазал,
Андижон келтирган
бир коса асал...
Оламни лол қилган
танти меҳмон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Тан олай, баъзан юрагимни алам куйдиради: эй, кажрафтор фалак, Мирзо бобомизни юртдан айро қилмасанг, ул зот дунёнинг бир мўъжизаси ҳисобланган ўшал "Тожмаҳал"ни Андижондами, Тошкентдами, майли, олис Термиздами қурсалар бўлмасмиди.! Тарих дурдоналарига ташна, гўзалликка ошно инсонлар уни кўриш учун мулки Ҳинд сори эрмас, мулки Ўзбек сори йўл тутсалар бўлмасмиди.! Яна фахр айлайманки, худога шукр, ўзга бир юртга бунчалар беқиёс туҳфани тортиқ этиш бахтига бизни мушарраф айлабди! Яна шукрким, доно ҳинд халқи яхшиликнинг қадрига етди, адолатли ҳукмдорни, унинг софдил зурёдларини неча аср иззат-у икромда тутди, вақти келганда, уларни ҳимоя айлаб инглизларга милтиқ ўқталди. Аммо...

Аммо Туронзаминда ўзгача ҳол ҳукм сурди. Кўҳна Русьнинг мўғуллар истибдодидан қутулишига Амир Темур бобомиз йўл очиб берганлигини рус мозийшуносининг ўзи эътироф этганлигини юқорида зикр қилиб ўтган эдик. Хўш, бу яхшиликка қандай жавоб қайтарилди?

Темур Тўхтамишдан
қутқарган Ватан
Бўлиб Черняев, бўлиб
Кауфман
Унинг авлодига
кийдирди кафан —
Жаҳонгир кўксида
қотган армон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Айниқса, Қизил империя даврида зулм ҳаддидан ошди. Лўнда қилиб айтганда, миллатга ўлим ҳукми ўқилди:

Шапкага алмашиб
оппоқ саллалар
Дарс ўқиган чоғда
бедин муллалар
Ромага айланди
Раҳматуллалар —
Отилган иймон — бу,
мажруҳ забон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Ҳа, буюк Турк элининг бош бўғини миллат сифатида ўлимга ҳукм этилган эди. Меҳрибон Хожамизга яна ва яна ҳамд-у санолар бўлсинким, У ато айлаган улуғ неъмат - Истиқлол бу қора ҳукмни бекор қилди.

Янги бетин очди
Дунё дафтари —
Ўзбекни кўрди боз
жаҳон минбари,
Тан олди, қутлади
элларнинг бари —
Қайтадан куйланган
сирли достон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Бекор қилинган ўлим ҳукми ўрнига ҳур ҳаёт ҳукми ўқилди. Таъқиқланган, пўлат сандиқларга яширилган муқаддас китобларимиз, миллат чароғбони бўлган донишманд боболаримиз бағримизга қайтдилар бизларни чинакам ҳур ва фаровон ҳаёт, буюк Истиқбол сари бошлаш учун!..

Юртим, зебодурсан
ЭРКнинг тахтида,
Сардоринг турибди
маҳкам аҳдида,
Достонлар яширин
халқинг шахдида,
Эркин Воҳид, Абдулла,
Омон Матчон — бу,
Ўзбекистон — бу!

Мухтор НОСИР.

УШБУ СОНДА:
... ЗОРАКИ, «ЗАКУНЧИ» БЎЛСАК... 2
СОЛИҚЛАР — АДОЛАТ МЕЗОНИ
НОМАЪЛУМ УЧАР ЖИСМЛАР ТАҲДИДИ 3

Мусоҳаба

«ЖАҲОНДА ЎЗБЕКИСТОН НУФУЗИ ОРТИБ БОРИШИГА ШУБҲА ЙЎҚ»,

дейди "Ўзбекистоннинг тикланиши" китоби муаллифи, Буюк Британиялик олим Расул Йалсин

Инглиз-тақиқотчиси Расул Йалсиннинг **"Ўзбекистоннинг тикланиши"** номли янги китоби мутахасислар томонидан жуда яхши кутиб олинди. Унда Ўзбекистон тарихи, унинг дунё тамаддунига қўшган ҳиссаси, Ватанимизнинг истиқлол йилларидаги тикланиши, ривожланиши ва минтақада тутган ўрни хусусида гап боради.

Муалиф қаламга олинган мавзулар юзасидан ўзининг холис фикр ва мулоҳазаларини баён этади. Шу боис унинг айрим фикрлари баҳсли бўлса-да, умуман китобда Ўзбекистон тўғрисида кўпгина ижобий фикрлар жамланган. Мазкур китоб муалифи Расул Йалсин билан яқинда бўлиб ўтган суҳбатни ҳукмингизга ҳавола этмоқдамиз.

-Ҳурматли профессор, аввало ўзингиз, янги китобингиз, уни чоп этишдан кўзланган мақсад хусусида тўхталсангиз.

-Мен Туркияда таввалуд топганман. Умримнинг кўп қисми Буюк Британияда ўтди. Бу ерда мен таълим олдим ва халқаро муносабатлар бўйича диссертация ёқладим. Бугунги кунда Лондондаги Иқтисод институтида тадқиқотчи сифатида фаолият юритяпман. Ўзбекистон хусусида гапирадиган бўлсам, мен юртингизда кечаётган жараёнларни кўп йиллардан буён катта қизиқиш билан кузатиб бормоқдаман. Бундан ташқари, яқинда Ватанингизда мен бир йилдан ошиқ вақт мобайнида сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳаётни тадқиқ қилдим.

Китобимда Ўзбекистоннинг ва ўзбек халқининг ҳаёти тўғрисида кенг қамровли тадқиқотлар ва ҳужжатлар асосида маълумотлар берилган. Ғарб мутахассислари бу китоб Ўзбекистон мустақилликка эришган пайтдан бери мамлакатда рўй бераётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар, мамлакат ташқи сиёсати ва халқаро алоқалари ривожи тўғрисида тайёрланган кенг қамровли илк китоб деб баҳолашди.

Кўзланган асосий мақсад эса истиқлол йилларида Ўзбекистоннинг ривожланишининг асосий йўналишларини тадқиқ қилишдир.

Китобда шунингдек, ўзбекларнинг бошқалардан фарқ қилувчи миллий ва маданий ўзига хосликлари ҳам таҳлил қилинган.

-Жаноб Йалсин, Марказий Осиё минтақасига оид муаммолар билан кўпдан бери шуғулланасизми? 2001 йил 11-сентябр воқеаларидан сўнг минта?адаги мавжуд сиёсий вазиятга ўз муносабатингизни билдирсангиз?

- Марказий Осиё минтақаси мен учун жуда қизиқарли бўлгани боис мазкур муаммо билан 1990 йилдан бери астойдил шуғулланаман.Шу вақт оралиғида халқаро терроризмга муносабат қандай ўзгаргани ҳаммага маълум. Бу воқеалар минтақада катта геосиёсий ўзгаришларга олиб келганига ўзингиз ҳам гувоҳсиз. АҚШ ва унга кўмак коалицияси терроризмга қарши олиб бораётган изчил тадбирларнинг асосий натижалари ҳали олдинда. Шу билан бирга, АҚШнинг Афғонистонда терроризмга қарши олиб бораётган ҳаракатлари муваффақиятини таъминлашда Ўзбекистоннинг ўрнини алоҳида таъкидламоқ жоиз. Менимча АҚШ минтақадаги мавжуд радикализмнинг хавфи борлигини инобатга олиб, хавфсизликни таъминлаш борасида бу ерда жойлашган давлатларга нисбатан ўз сиёсатига катта ўзгартиришлар киритишга мажбур бўлди. Шу сабабли ҳам АҚШ бу ердаги давлатлар билан ўзаро алоқаларни ривожлантиришга катта аҳамият бермоқда.

АҚШ минтақа давлатлари билан ўзаро савдо-сотиқни ривожлантиришдан манфаатдордир. Бундай вазиятда Ўзбекистон албатта минтақада энг асосий ўрин тутиши муқаррар. Лекин шу билан бирга бир нарсани аниқ айтишим мумкин. Ҳозирча минтақа, унинг атрофи, ҳатто Россияни ҳам қўшиб гапирганда вазият тўла барқарор деб бўлмайди. Бу тараққиётга таъсир этмасдан қолмайди. Шунинг учун минтақа давлатлари, айниқса Ўзбекистоннинг тинчлик ва барқарорликни таъминлашдаги ҳаракатлари таҳсинга сазовордир.

-Нима сабабдан сиз тадқиқот маркази этиб айнан Ўзбекистонни танладингиз?

-Минтақа тарихига назар ташласак, Евросиёнинг ривожланишида Ўзбекистон ҳамиша марказий ва муҳим роль ўйнаганига гувоҳ бўламиз.Ўзбекистонда турли миллат вакилларининг ўтроқ бўлиб яшаши, ўзбеклар билан ассимиляциялашуви, яқин алоқада бўлиши бу ўлка маданиятининг ривожланишига катта таъсир қилди. Натижада қадимдан мазкур минтақа, хусусан Ўзбекистон юқори цивилизациялашган заминга айланиб борди.

Замонавий Ўзбекистон ўша қадимий цивилизациянинг давомчиси ва меросхўридир. Ўзбекистон минтақадаги бугунги геосиёсий ўрни билан Ўрта Осиё мамлакатлари орасида асосий ўрин тутиб қолмасдан, Европа ва Осиё, Россия ва Яқин Шарқ мусулмон давлатлари орасида "асосий кўприк" ролини ўйнашини алоҳида таъкидламоқчиман. Ҳа, Ўзбекистоннинг минтақадаги ўрни жуда нуфузлидир. Зеро у бугунги кунда ҳам иқтисодий, ижтимоий ёки маданий соҳа бўладими, бари бир, минтақада марказий позицияни эгаллаб турибди.

Мамлакатингиз Марказий Осиёнинг юраги, десам муболға бўлмайди. Аҳолиси жиҳатидан ҳам бошқаларга қараганда энг катта давлат, табиий ресурсларни олиб қарасак, мамлакат келажакда катта иқтисодий юксалиш потенциалига эгалиги маълум бўлади. Макроэкономик барқарорлик ва эркин фуқаролик жамиятига тезроқ эришилган тақдирда Ўзбекистоннинг нуфузи янада ошишига аминман.

-Ушбу китобни тайёрлаш фикри сизда қачон пайдо бўлди?

-Ушбу китобга тўрт йилдан ортиқ умримни бахшида қилдим. У илк бор кандидатлик диссертацияси кўринишида эди. Кейинчалик устозларим ва мутахассисларнинг маслаҳатига кўра уни қайта ишлаб, китоб ҳолига келтирдим. Нашрга тайёрлашдан олдин Ўзбекистонга келиб, қўшимча тадқиқотлар олиб бордим. Бундан кўзланган асосий мақсад, айрим калтабин тарихчиларнинг гўёки Ўзбекистон ўз азалий тарихига эга эмаслиги, унинг келиб чиқиши ва тарихи фақат Советлар тузуми билан боғлиқлиги хусусидаги янглиш хулосаларига яна бир бор аниқ далиллар асосида зарба бериш эди.

-Китоб устида иш олиб бораётганингизда қайси манбалардан фойдаландингиз? Ўзбекистонлик мутахассислар билан ҳам учрашдингизми?

-Китоб материалларини асосан Англия, Россия, Туркия ва Ўзбекистон кутубхоналарида қидиришга ҳаракат қилдим. Ўзбекистонда 1995-1996 йилларда бўлганимда жуда кўп семинарларда, конференцияларда қатнашдим, тарихчи-мутахассислар билан шахсий учрашувлар ўтказдим. Олимлар билан ўтказилган баҳсларда кўп нарсага аниқлик киритишга ҳаракат қилдим. Юртингизда олимлар, сиёсатчилар, парламент аъзолари, иқтисодчилар, юристлар, журналистлар, милий маданий Марказлар раҳбарлари, вакиллари билан учрашиб, қизиқарли фактларни йиғиб бордим.

Китоб олти бобдан иборат бўлди. Илк боб Ўзбекистон ва унинг халқи тарихига бағишланган. Иккинчи боб ўзбек халқининг ижтимоий трансформациясига бағишланган бўлиб, унда ривожланишнинг тўрт босқичи кўрсатилган.Мамлакатда яшовчи бошқа миллат вакилари, этник алоқалар масалалари ҳам ёритилган.

Учинчи бобда Ўзбекистонда демократия асосларининг ривожланиши тадқиқ этилган. Кейинги боб мамлакатнинг бозор иқтисодиётига ўтишига, мамлакатда иқтисодиётни юритишнинг "ўзбек моделига" катта аҳамият берилган.

Бешинчи ва олтинчи бобларда мустақил Ўзбекистон ташқи сиёсати ва халқаро алоқалари, хулоса ва таклифлар жой олган.

- Суҳбат давомида Ўзбекистонда бўлганингизни айтдингиз...

-Ҳа, Ўзбекистонга бир неча бор ташриф буюрганман. Юртингиз мен учун жуда қадрли диёр бўлиб қолди. Мен Ўзбекистонни ва унинг бағрикенг, меҳмондўст халқини жуда ёқтириб қолдим. Табиати чиройли, мамлакатингизда жуда кўп томоша қиладиган ва ўрганишга арзигулик қадамжолар бор. Қорли тоғлари, сўлим боғлари ва жўшқин дарёлари мамлактингизни бетакрор гўзал юртга айлантирган. Тарихий ва маданий обидалар барчани ўзига ром этади. Менинг фикримча, Ўзбекистон нафақат "минтақа юлдузи", уни "Осиё гавҳари" деса муболаға бўлмайди. Фурсатдан фойдаланиб, юртингизда бир неча бор бўлганимда менга кўрсатилган илтифлот ва ёрдам учун ўзбек халқига унинг меҳмондўстлиги, хушфеъллиги ва одамгарчилиги учун яна бир бор миннатдорлигимни билдирсам.

-Ҳурматли профессор, суҳбатимиз ниҳоясида мутахассис сифатида Ўзбекистоннинг истиқболи тўғрисидаги фикрингиз билан ҳам ўртоқлашсангиз...

-Юртингиз мустақилликка эришгандан сўнг ўзбекларнинг азалий орзу умидлари руёбга чиқа бошлади. Улар ҳақли равишда ўз давлатчилик асосларини яратишга ва мамлакатни ўзлари бошқаришга киришдилар.

Юртингиз раҳбари - Ислом Каримов 1991 йили Ўзбекистоннинг сиёсий мустақилликка эришгани тўғрисидаги декларацияни эълон қилгач, Сиз жуда катта ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий қийинчиликларга дуч келган эдингиз.Мамлакат ҳукумати бу муаммоларни ҳал этишда бошқа мамлакатлардан фарқли ўлароқ, аввало ўз халқини ўйлаб, иқтисодий бозор муносабатларига ва сиёсий демократия йўлига ўтиш даврида биринчи навбатда халққа оғирлик туширмаслик сиёсатини илгари сурди. Менимча, Сизнинг ҳукуматингиз миллий маданий анъаналар ва маҳаллий шароитларни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистонга Ғарб демократия моделини киритишга шошилмаётир. Чунки собиқ иттифоқнинг бошқа кўпчилик мамлакатларида бу моделни кўр-кўрона қабул қилиш ўша мамлакатларда сиёсий нобарқарорликка, иқтисодий тангликка ва ижтимоий муаммоларнинг ошишига сабаб бўлган эди.

Бугун Ўзбекистон ўтиш даврини бошидан кечирмоқда.Албатта, ҳали ечимини кутаётган муаммолар мавжуд. Лекин, ўтиш даврининг кейинги босқичлари нафақат Ўзбекистонга, балки бутун минтақа ва Евроосиёга ижобий таъсир этади. Келажакда Ўзбекистоннинг иқтисодий ва ижтимоий барқарорлиги қўшни давлатларга ҳам кучли ижобий таъсир этади. Чунки мамлакатингиз минтақанинг барча давлатлари билан чегарадош ва марказий давлат ҳисобланади. Яна таъкидлайман: ўзбеклар буюк цивилизация ворислари сифатида ифтихор қилишга ҳақлидирлар. Тарихан Бухоро ислом илми маркази бўлган эса, Самарқанд Буюк Ипак йўлида Ғарб ва Шарқнинг чорраҳаси ҳисобланган. Мамлакат пойтахти - қадимий ва замонавий Тошкентнинг Европа ва Осиёни бирлаштирувчи марказ сифатидаги азалий нуфузи янада ортиб боришига, Ўзбекистон буюк келажак соҳиби бўлишига шубҳа йўқ.

Мавлон ШУКУРЗОДА,
Лондон-Тошкент.

Mustaqil gazeta HURRIYAT

Эътироф

Ўтган ойнинг адоғида ҳуқуқий тарғибот, инсон ҳақ-ҳуқуқлари, улар нечоғли ҳаётда акс этаётгани, бу борадаги ютуқлар билан бир қаторда ечимини кутаётган масалалар хусусида мақола тайёрламоқ ниятида республика Бош прокуратураси масъул ходимлари билан боғлангандик. Жавоб шундай бўлди: Фарғонага боришингизни маслаҳат берамиз, вилоят прокуратурасининг бу борадаги изланишларидан барча саволларингизга жавоб топасиз...

Фарғонага бордик, кўрдик, фикр алмашилди: масъул ходим маслаҳатига қулоқ тутиб, чакки қилмабмиз...

...ЗОРАКИ, «ЗАКУНЧИ» БЎЛСАК...

Азал-азалда бир ҳақиқат борки, ҳуқуқини билган инсон - қудратли Инсон. Зеро, бундай шахс ўз ҳуқуқи поймол бўлишига йўл қўймайди, адолатсизлик, қонунбузарликка қарши кураша олади, айни пайтда ўз зиммасидаги масъулият ва бурчни ҳам чуқур ҳис этади. Демак, бундай шахсларнинг кўплиги, ҳар қандай жамиятнинг бойлигидир. Мана шу маънода ҳурматли юртбошимизнинг "Муотдиллик — ҳуқуқ демакдир", деган ҳикматли гапини асло ёддан чиқармаслик лозим.

Биз бугун шиддат ила кечаётган бир даврда яшамоқдамиз. Улкан ўзгаришлар, маҳобатли ислоҳотлар бизнинг кўз ўнгимизда содир бўлмоқда. Бу жараёнда жамият ўзгаришлари баъзан инсон онг-тафаккурини ҳам ортда қолдириб кетаётгандай... Хусусан, ҳуқуқ соҳасида.

Халқимизга хос бўлган андиша, одоб, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, раҳбарнинг гапига итоатда бўлиш кўникмалари хусусида кўп яхши гапларни айтсак бўлади. Таассуфки, айни шу хислатлар баъзан юртдошларимиз онг-тафаккурига тушов вазифасини ўтамоқда. Айниқса, "Менга нима, куним ўтиб турса бўлди-да, ҳаммасини катталар билади (ёки ҳал қилади)" деган эски фалсафада юриш, "Сен менга тегма, мен сенга тегмай" қабилида эскичасига, боқимандалик кайфиятида ёки давлатга қарам ҳолда яшашга уриниш кўп ҳолларда ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб қолмоқда. Ҳолбуки, замон аллақачон ўзгарган, биз энди мутлақо бошқа жамиятда, мутлақо янгича ижтимоий муносабатлар даврида яшамоқдамиз, меҳнат қилмоқдамиз. Инчунун, бизнинг воқеликни қабул қилиш, унга муносабат билдириш кўникмаларимиз ҳам мутлақо янги шакл ва мазмунда бўлмоғи жоиз.

Ҳар бир давлат, жамият Халқ билан қудратли. Халқ эса алоҳида олинган фуқаролар жамланмаси. Демак, ҳар бир фуқаронинг ўзлигини англаши, замон талабига мос фаолият кўрсатиши энг аввало мазкур мамлакат равнақи, тараққиёти учун хизмат қилади.

Биз кучли давлатдан кучли жамият сари юз тутмоқдамиз. Бу жараёнда айниқса **жамоат ташкилотларининг ўрни ва вазифаси алоҳида аҳамият касб этади. Аксар жамоат ташкилотларининг вазифаси эса Инсоннинг инсондай яшашига, унинг ижтимоий, мулкий, бир сўз билан айтганда, Конституцион ҳуқуқларини ҳимоя қилишда кўмаклашишдан иборат.**

Республикамизда ҳар соҳа, ҳар бир жабҳада эркин фаолият кўрсатиш учун ҳуқуқий асослар тўла ишлаб чиқилган. Бу борадаги қонунчилигимиз жаҳондаги тараққий этган мамлакатларнинг ҳуқуқий актларидан асло қолишмайди. Гап энди фақат ушбу қонунларни ҳаётга тўлақонли татбиқ этишда қолган, холос. Зеро, рисоладагидай қонун қабул қилиш – бу ишнинг ярми, холос, асосийси — қонуннинг ишлаши.

Гоҳо айрим чет давлатлар фуқароларининг хатти-ҳаракатларидан ҳайратга тушамиз: дейлик, нотўғри ташхис қўйгани учун бемор шифокорни судга бериб, яхшигина товон пули ундириши ёинки йўл ҳаракати қоидасини бузиб, керакли жарима тўлаган амалдор ҳақидаги гаплар биз учун эртакдек туюлади.

Ҳолбуки, ўша чет элдаги "закунчи" фуқародан бизнинг кам жойимиз йўқ. Ҳуқуқларимиз кафолатланган қонунлар бизда ҳам бор... Бироқ юқорида қайд этганимиз - ўзбекча андиша туфайли аксар ҳолда ҳалол маошни ўз вақтида бермай, рўзғордан барака қочишига сабабчи бўлаётган мансабдорни судга беришга, ёхуд шахсий ҳамёнидан эмас, давлат ажратган пенсияни вақтида бермай таралло қилиб юрган юзсизнинг қонун йўли билан суробини тортиб қўйишга уяламиз гўё.. Ҳолбуки, ўша масъулиятсиз мансабдор ёки инсофсиз "пенсиячи"га нисбаттан муттаҳамлик қилаётганимиз йўқ ...

Ўша биз ҳайрат бармоғини тишлаб эшитадиган чет эл фуқаролари қонунда кафолатланган ҳуқуқини талаб қила-қила ўз юртида фуқаролик жамиятини шакллантирган. Унинг ўша ўтакетган "закунчилиги" оқибатида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар, давлат амалдорлари фуқаролар устидан ҳукм ўтказувчи маҳкама эмас, уларнинг хизматига бакор келувчи идора вакиллари эканини англаб етган... Бундан ташқари, ўша "закунчи" яхши биладики, бугун битта одамнинг ҳуқуқини оёқости қилган шахс эртага иккита, индинга йигирмата инсонга нисбатан шундай йўл тутиши мумкин. Қарабсизки, аста-секин иллат маддалаб, газак олиши натижада тараққиёт кўл етмас чўққи, ривожланиш ушалмас орзу даражасига чиқади. Бунинг заҳматини халқумини ўйлаган амалдор эмас, оддий халқ тортади.

Муҳтарам Президентимиз, "Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз, биз ҳеч кимдан кам бўлмаймиз" деганларида минг бора ҳақ! Қурилаётган серсавлат бинолар, бир-биридан бежирим маҳсулотлар чиқараётган корхоналар мана-ман деган унча-мунча хориж компаниялари билан беллаша олади. Шу билан бир қаторда ижтимоий адолат, қонун устиворлиги йўлида ҳам шундай натижага эришсаккина юртбошимизнинг сўзлари ҳаётда тўла исботини топган бўлади. Зеро, ўша иншоотларда, катта-катта корхоналарда сиз билан биз меҳнат қиламиз. Меҳнат қилиши – эрта тонгдан то шом қоронғусигача тинка қуригунча ишлаш, деганигина эмас. Ишчининг меҳнатига яраша дам олиш, пешона терига яраша ҳақ талаб қилиш ва ҳоказо ҳуқуқлари бор. Қаердаки, ушбу меъёрлардан атиги биттаси бузилган экан, фуқаро ҳуқуқининг меъёрда экани ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Бу - инсон ҳуқуқларининг бир кўриниши, холос. Инсон ҳақ-ҳуқуқларининг ҳали кўплаб қирралари, шунга яраша бурч ва масъулиятини ҳисобга олсак, бу борада ҳали кўп ва хўп вазифалар борлиги ойдинлашади. Акс ҳолда юртбошимиз қайта-қайта такрорлаётганидек **"...токи жамиятнинг ҳар қайси аъзоси ўз ҳуқуқи ўз бурчи ва масъулиятини билмас экан, уни ҳаётий бурч сифатида англамас экан, бизнинг ислоҳот, янгиланиш ҳақидаги барча сўзларимиз, саъй-ҳаракатларимиз бесамар кетаверади..."**

Шу боисдан ҳам фуқароларда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар гарданига фақат айбдорни тегишли жазога тортишгина эмас, омма аро ҳуқуқий тарғибот вазифаси ҳам юклатилган.

Бироқ натижа-чи?

Ҳуқуқий ислоҳотлар бераётган мевалар бугун эътирофга лойиқми? Бу саволларга "йўқ!" дейишга истиҳола қилади киши, бироқ "ҳа!" дея баралла айтмоқ ҳам қийин.

Нега? Бизда назорат идоралари, хусусан, қонунларнинг бир меъёрдаги ижроси устидан назорат қилувчи идоралар керагидан зиёда! Шу баробарида улар фаолиятини кучайтириш билан иш битмаслиги, керакли натижаларга эришиб бўлмаслигини ҳаётнинг ўзи исботлаб қўйди. Яна бир хулосаки, назоратнинг ҳар қандай шаклига вазифа, касбий нуқтаи назар билан қараш – бу борадаги фаолиятнинг мавсумийлик касб этишига сабаб бўлаётир, холос. Назоратга фақат тегишли идоралар вазифа сифатида қараб эмас, уни (назоратни) ҳар бир фуқарода инсоний бурч, ҳаётий эҳтиёж сифатида шакллантирмай туриб, катта орзулар ҳақида ўйлаш бефойда. Зеро, демократия – халқ ҳокимияти демакдир, кучли фуқаролик жамиятида жамоат бирлашмалари, ўзини ўзи бошқарув идоралар фаолияти бирламчи аҳамият касб этадики, бу борада бизда тажриба ҳам, имконият ҳам, ҳатто ҳуқуқий пойдевор ҳам етарли...

Тажриба деганимиз — асрлар мобайнида шаклланиб келган маҳалла тизими мавжудки, бундай энг демократик бошқарув усулини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди.

Бугунги юритилаётган сиёсатнинг бош тамойилларидан бири давлат органларининг ваколатларини айримларини босқичма-босқич қуйи тизимга, шу жумладан, ўзини-ўзи бошқариш тизимига ўтказишдир. "Булар қаторида биз – дея таъкидлайди юртбошимиз. – Биринчи навбатда, ўзини ҳар томонлама оқлаган маҳалла тузилмасини кўзда тутамиз". Буюк келажакни кўзлаб юритилаётган сиёсатда жамоат ташкилотлари, фуқаролик институтлари фаоллигини ошириш талаб этилар экан, Президентимиз бундан бошқа йўл йўқлигини таъкидлаб, рўй-рост бир аччиқ ҳақиқат юзига тик боқишни алоҳида қайд этади: **"...ҳар қандай давлат тизими, унинг аппарати ва маъмурий органлари демократик андозаларга қанчалик жавоб бермасин – барибир ўз кучини, қолаверса, ўз зўравонлигини ўтказишга**

ҳаракат қиладиган тизим бўлиб қолаверади..."

Шу боис ҳам 1999 йилда "Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонун янги таҳрирда қабул қилиндики, унда фаолияти тартибга солинган бундай ижтимоий идоралар нафақат тинчлик-осойишталикни мустаҳкамлаш, фуқаролар жипслиги, ёшлар тарбиясида, балки ўз ҳудудида фуқароларни иш билан таъминлашга, савдо ва маиший хизмат кўрсатиш корхоналари, энг муҳими **"Қонунлар ва бошқа ҳужжатларнинг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш"**да ҳам масъул экани алоҳида белгилаб қўйилган... Бундан ташқари тараққиётнинг тушови бўлган маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, порахўрлик каби иллатлардан **жамоатчилик назорати ўрнатиш орқалигина халос бўлиш** мумкинлиги исбот талаб қилмайдиган ҳақиқат эканини ҳам йўлбошчимиз кўп ва хўп таъкидлаган.

Шунга қарамай, қайд этиш жоизки, бу борада амалга оширилган ишлар билан мақтаниш у ёқда турсин, ҳатто жамоатчилик назорати нима, унинг мазмун-моҳияти, ваколати ҳавасга лойиқ ўзини-ўзи бошқариш органларининг ўтиш давридаги бирламчи функциялари тўғрисида тасаввуримиз йўқ даражада. Бунинг сабаби бевосита ҳуқуқий сиёсатга масъул бўлган идораларнинг фаолияти етарли даражада эмаслигига бориб тақалса, бошқа томондан ҳуқуқий тарғибот ишлари фақат ҳисобот кўринишида, кўпгина жамоат бирлашмалари эса хайр-эҳсон, қуруқ маърузабозликдан иборат семинар, турли-туман тадбир уюштириш билангина чегараланиб қолаётганида, дейилса адолатга озор етмас...

Шу ўринда таъна-иддаоларни бас қилиб, юқоридаги мулоҳазаларга жавоб бермоғи мумкин бўлган изланиш, янги тажриба хусусида тўхталсак...

Дастлаб, кўпчиликнинг ҳайратига, мазмун моҳиятини англаб етгач, ғайратига сабаб бўлган янги ташаббус прокуратура, янаям тўғрироғи Фарғона вилояти прокуратурасидан чиқди. Ташаббуснинг оғизга тушиши боиси — вилоят прокурори Халқ депутатлари вилоят кенгаши сессиясида ҳудуддаги қонунийлик ва жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида ахборот бериш билангина чегараланмай, **"Жамоат, нодавлат ташкилотлар ва ўзини-ўзи бошқариш идоралари орқали жамоатчилик назоратини ташкил этиш, фуқароларнинг ҳуқуқий билимини ошириш, уларда ўз ҳуқуқ ва эркинликларига нисбатан даъвогарлик ҳиссини шакллантиришга оид"** Дастурни халқ вакиллари ҳукмига ҳавола қилди.

Адолат юзасидан таъкидлаш жоизки, вилоят прокуратураси томонидан ишлаб чиқарилган мазкур Дастур, унинг депутатлар томонидан тасдиқланиб, ижрога қаратилишининг ўзидаёқ қатор ижобий жиҳат кўзга ташланади.

Биринчидан, номиданоқ кўриниб турибдики, Дастур, аввало жамоат, нодавлат ташкилотлар фаоллигини оширишга, шу баробарида улар орқали аҳоли ўртасида ҳуқуқий тарғиботни кучайтириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, жамиятда қонунийликни таъминлашга қаратилган. Албатта, прокурорларнинг бирламчи вазифалари сирасига қонунийликни тарғиб қилиш масаласи ҳам киради. Бироқ бу борадаги ишлар сифатини ва самарадорлигини ошириш ҳам бугуннинг долзарб талабларидандир. Қолаверса, прокурор таъсир чоралари ўтказилгандан кейин ўша соҳада қонунбузарликлар қайта рўй бермаслигига кафолат йўқлиги, фақат мавсумий назорат орқалигина дурустроқ натижага эришиб бўлмаслиги тажрибалардан аёнки, таъсир доираси кенг бўлган давлат органининг ўзи (!) жамоатчилик кучига таянишдан ўзга чора йўқлигини очиқ эътироф этмоқда. Шу ўринда мулоҳазамизни ҳаётий мисол билан тўлдириб кетсак. Вилоятидаги тижорат банклари 2001 йил 1 январ ҳолатига кўра иш ҳақи тўловидан ҳеч қандай қарздорлик йўқлиги ҳақида маълумотлар тақдим этган. Бу маълумотлар Марказий банкнинг вилоят бошқармаси томонидан текширилганда иш ҳақидан қарздорлик 418 миллион сўмдан ортиқ экани аниқланган. Прокуратура ўз ташаббуси билан текширганда (2001 йил, 1 феврал ҳолати) вилоятдаги 271 та корхона, ташкилот ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар 171 минг ишчи хизматчилардан иш ҳақининг ўзидан 1 миллиард 141 миллион 623 минг сўм қарздор экани аён бўлган. Прокуратура аралашувидан сўнг маош қарздорлиги масаласи ижобий ечим топди.

Бироқ эртага-чи? Ахир прокурорларнинг иш ҳақидан қарздор-қарздор эмасликни текширишдан бошқа юмуши йўқми?

Энг ёмони шундаки, айрим ташкилот раҳбарларининг боқибеғамлиги, масъулиясизлиги, ўз хизмат вазифасига панжа орасидан қараши, бир сиқим маошига кўз тикиб юрган фуқаролар кўз ўнгидаки, бу ҳол эл кўнглида давлат ҳокимиятига нисбатан ишончсизлик, норозилик кайфиятини туғдиради. Қонунсизлик мана шу жиҳати билан хавфли!

Хориж давлатларида жамият ҳаётида касаба уюшмаларининг нақадар катта кучга эга экани кўпчиликка маълум. Бутун дунёда касаба уюшма ва қўмиталари айнан меҳнаткашларнинг ҳақ-ҳуқуқларини, уларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш учун тузилади. Бизда ҳам "Касаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида"ги қонун бор. Ушбу ҳуқуқий актда тизимнинг эркин фаолияти учун кафолатлар етарли. Шунга қарамай "Касабақўм" фуқароларимиз тасаввурида йўлланма-ю путёвка, байрам совғаларини уюштирадиган ташкилот сифатидагина шаклланганини ҳеч нима билан оқлаб бўлмайди. Ҳолбуки, қайд этилган қонунда касаба уюшмалари ўз аъзоларининг меҳнатига яраша ҳақ олиш, иш ҳақи тўловини назорат қилиш, уларнинг иш билан бандлиги масаласида ҳам масъул экани, лозим ҳолларда аъзолари ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиб даъво ариза билан судга мурожаат этиш ваколатлари бор... Касаба уюшмалари ўз аъзолари тўлаётган бадаллар ҳисобига фаолият юритишига қарамай, биргина маошни вақтида бериш масаласида муаммолар ҳамон мавжудлиги ёхуд ишдан бўшаган аъзоси бандлиги хусусида ўзида масъулият сезмай, ўша шўрлик хизматчи бир амаллаб иш топганидан сўнг яна бадал ундирилиши меҳнаткашлар ҳақ-ҳуқуқи қалқони бўлган мазкур тизимнинг ўзи... уларнинг ўзига нисбатан ижтимоий адолат меъёрларини бузаётгани наинки қонунга, ҳатто ақлга сиғмайди...

Ўтган йили иш ҳақи қарздорлиги кўпайишига йўл қўйган корхона раҳбарлари билан бир қаторда Фарғона вилоят касаба уюшмалари кенгаши мутасаддиларига нисбатан ҳам прокурорлик таъсир чоралари қўлланилганидан сўнг тизим ишида жонланиш сезилиб, ишчилар ҳақ-ҳуқуқи ҳимояси йўлида судларга юзга яқин даъво аризалари киритилди.

Бу – жамоатчилик назоратининг бир кўриниши, холос.

Юқорида қайд этилган Дастурнинг иккинчи жиҳати – унинг вилоят кенгаши депутатлари томонидан муҳокама этилиб, тасдиқланиши асл мақсад сари қўйилаётган дастлабки қадам, дейиш мумкин. Негаки, депутат – халқ сайлаган вакил, уларнинг ижтимоий манфаатларини давлат ҳокимияти идораларида ҳимоя қилувчи шахс. Шу боис ҳам унга дахлсизлик мақоми берилган. Демак, **жамоатчилик назорати шаклланишида муҳтарам депутатларимизнинг фаолияти салмоғи ҳам шунга яраша бўлиши керак.**

Дастурнинг учинчи жиҳати хусусида эса шундай дейиш мумкин: Жамоатчилик назоратини амалга оширишда нодавлат, жамоат ташкилотлари ва ўзини-ўзи бошқариш идоралари фаолиятини кучайтирилиши аҳоли ўртасидаги ҳуқуқий тарғибот ишларини янги поғонага кўтариш билан бирга одамларда қонунга бўлган ҳурмат туйғусини ҳам шакллантиради. Фуқароларда қонунга бўлган итоат ва ҳурматнинг шаклланиши барча тизимдаги раҳбарлар фаолияти юқори мезонлар билан ўлчанишига сабаб бўлади, бир сўз билан айтганда, улар томонидан йўл қўйиладиган қонунбузарликлар пайини қирқади. Сирасини айтганда, фақат мавсумийлик асосида амал қилаётган назорат (контрол) идоралари фаолияти натижасида юзага келган бўшлиқни жамоатчилик назорати самарадорлигини ошириш билан тўлдириш мумкинлиги эндиликда ойдинлашмоқда.

Албатта, Дастур ишлаб чиқилгани - ҳамма ишлар мана энди жойига тушади, деган маънони билдирмайди. Бироқ ечимини кутаётган масалага прокуратура идораси ўзига хос тарзда, таъбир жоиз бўлса, бу соҳада кўп-да учрайвермайдиган ҳолда ёндашгани, шу билан бирга Дастур ижросига қаратилган чора тадбирларда ҳам шундай жиҳатлар кўзга ташлангани эътирофга лойиқ. Негаки, унда белгиланган вазифалар бўйича тушунтириш ишлари беш-ўн чоғли одамни йиғиб олиб, қуруқ ваъз айтиш билангина олиб борилаётгани йўқ. Эътиборга моликки, вилоят прокуратураси Дастур, унда белгиланган 28 та йўналиш бўйича 20 га яқин "Услубий қўлланма"лар ишлаб чиқиб, қатор нодавлат, жамоат ташкилотлари ва ўзини-ўзи бошқариш органлари раҳбарлари билан ҳафталаб ўтказилган ўқув-семинарларда тарқатилди. Мазкур "Услубий қўлланма"лар қонуннинг мураккаб тили билан эмас, оддий фуқаролар ҳам тушуниб, идрок этадиган даражада, Дастурни қамраб олган соҳалар бўйича алоҳида-алоҳида тайёрланган. Жайдари тил билан айтганда, жамоатчилик назоратини оширишдек вазифа юклатилаётган юртдошларимиз учун қўлланмалар - "шпаргалка"дек гап. Ижро сифати важидан ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳузурида тузилган жамоатчи назорат гуруҳларига прокуратура идоралари томонидан мунтазам ҳуқуқий кўмак ва маслаҳатлар бериб борилмоқдаки, бунга "жамоатчилик назорати устидан - назорат", деб эмас, эндигина йўлга қўйилаётган янги ижтимоий институт ролини кучайтириш ва фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган ҳаракат, унинг оёққа туриши учун қўллаб-қувватлаш деб қарамоқ лозим. Гапимиз қуруқ бўлмаслиги ва муаллиф прокуратура идорасига ортиқча лутф қилаётир, деган таънадан ҳимояланмоқ мақсадида конкрет мисолларга эътибор қаратсак, воқеалар ривожи нечоғли кечаётгани ҳақида муҳтарам ўқувчиларда ҳам муайян тасаввур ҳосил бўлади.

Қарияларни қадрлаш, ўзгалар парваришига муҳтож бўлган ёлғиз инсонларга алоҳида ғамхўрлик масаласи кеча ё бугун кун тартибига чиққани йўқ. Бундан роппа роса ўн бир йил муқаддам Ўзбекистон Президентининг "Ўзгалар парваришларига муҳтож бўлган ёлғиз пенсионерларни ижтимоий ҳимоя қилиш борасидаги қўшимча чора тадбирлар тўғрисида"ги фармони эълон қилинган. Жамоат, нодавлат ташкилотлари вакилларидан иборат жамоатчилик назорати гуруҳи айни шу фармон ижроси юзасидан суриштирув ўтказилганда аниқладики, Фарғона шаҳридаги Тўқимачилик корхонаси тиббий санитария қисмига қарашли 2-сонли шифохонада 96 нафар ёлғиз қариялар рўйхатга олинган. Бироқ шифохонага бириктирилган ҳудудда истиқомат қилувчи шундай мурувватга муҳтож бир нечта инсонлар ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Ҳолбуки, фармонда ёлғиз қарияларга бепул дори-дармон, тиббий хизмат кўрсатилишидан ташқари, тегишли ижтимоий таъминот бўлимининг махсус бириктирилган ходимлари ҳар ҳафтада икки маротаба улар ҳолидан хабар олиб туриши, рўзғор ишларида ёрдам бериши (уй супуришдан то кирини ювишигача!), бетоб бўлса, шифокорлар таклиф этиши ва бошқа вазифалар белгилаб қўйилган! Ижтимоий таъминот бўлими мутасаддилари, мазкур ҳуқуқий ҳужжатда белгиланган, аввало, касбий, қолаверса бағоят савобли ишни уддалаб қўяётган ходимлари билан мақтана олармикан? Уёғини сўрасангиз, фармонда ёлғиз қарияларга шундай этибор кўрсатилиши тегишли идоралар бажармоғи шарт бўлган вазифа эканини барча биладими? Бу саволга ижобий жавоб бериш қийин. Шунинг ўзиёқ ҳукуматимизнинг ғамхўрлиги, инсонпарварлиги хусусида жойларда тушунтириш ишлари етарли эмаслигини кўрсатмайдими?

Ўз ҳолига ташлаб қўйилган ёлғиз қариялар жамоатчи назорат гуруҳи томонидан аниқланиб, улар тақдим этган маълумотлар асосида прокурорлик таъсир чоралари кўрилиши натижасида нуронийлар ҳуқуқи тикланибди. Бир қарашда оддийдек кўринган бу ҳолат шинам хонада фақат ҳужжат титиб (ҳужжатлар реал воқеликка тўғри келиш - келмаслиги бошқа мавзу), зиёфатбозликдан нарига ўтмайдиган баъзи назорат (контрол) вакиллари эътиборига тушиши эҳтимоли камлигини ҳам инкор этиб бўлмаса керак.

Яна бир мисол. Жамоатчи назорат гуруҳи саъй-ҳаракати натижасида Олтиариқ тумани прокуратураси Ҳамза шаҳар, 92-уйда яшовчи Г. Марасулова манфаатини кўзлаб, туман тиббиёт – санитария қисмидан 365 минг сўм ундириш ҳақида даъво киритди. "Нима бўпти?" дейишга шошмай туринг. "Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида"ги қонун кўпдан буён амалда, бундан ташқари Вазирлар Маҳкамасининг "Даволаш профилактика муассасаларини маблағ билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори қабул қилинганига беш йилдан ошди. Мазкур қарорда бир қатор оғир касалликлар билан хасталанган шахсларга, жумладан, эндокринологик (ички без хасталиги) дардини тортаётган бемор амбулатория тартибида даволанишда бепул дори-дармон билан таъминланиши кўрсатилган. Айни шу хасталикка чалинган Г. Марасуловага на биров тушунтириш берган, на инсофли шифокор бу ҳақда оғиз очган. Натижада оиласи шундоқ ҳам камхарж бўлган оғриқдан аёл жони ором олиши илинжида дори-дармон учун 365 минг сўм маблағ сарфлашга мажбур бўлган. Ана энди шунча пулни қанча қийинчилик, оила аъзолари ризқини қийиш эвазига тўплаганини бир тасаввур қилинг... Иккинчи томондан, шундай алоҳида аҳамиятли беморлар учун ажратилаётган дори-дармонлар эгаларига етиб бормаслиги эвазига кимларнинг ҳамёни семираётгани эҳтимолини билиш учун катта ақл керак эмас. Бир ҳожатталаб беморга сарфлаган пулини ундириб берган жамоатчи назоратчиларнинг келажак фаолияти ҳақида фол очишдан аввал қанчадан-қанча марасуловаларнинг аҳволини кўз олдимиз келтирайлик, ахир.

Аҳолини саккиз турдаги маҳсулотлар билан мунтазам таъминлаш борасида ҳам ҳукуматнинг махсус қарори, "Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонун мавжуд. Дўконларда зарур истеъмол моллари бўлиши тегишли назорат (контрол) идоралари вакиллари томонидан тез-тез текширилиб турилади. Аммо очиқ тан олиш керакки, текширишлардан кейин ҳам аҳвол ижобий томонга ўзгармайди. Чунки, назорат идораси вакиллари дўконнинг ўзида рўйхатдаги маҳсулотлар бор-йўқлиги билан кифояланади, холос. Бундай хўжакўрсинга қилинаётган текширишлардан кимга наф? Ҳолбуки, назорат масаланинг моҳиятини, илдизини очиб бериши билан қимматли. Ахир, ўша аҳоли учун саккиз турдаги истеъмол моллари аксар ҳолларда қоғозлардагина аҳолига сотилиши, аслида юқори нархларда юлдузни бенарвон урадиган учарларга пулланиши сир эмас. Қарабсизки, шўрлик фуқаро тўрт кило ун ёки бир шиша ўсимлик ёғи учун дўкондорга мўлтирашдан бошқа чораси йўқ...

Вилоят прокуратурасининг саъй-ҳаракати, жамоатчи назорат гуруҳлари фаоллиги натижасида бундай салбий ҳолатлар аста-секин, бироқ мунтазам равишда камайиб бораётир. Буни савдо идораларига нисбатан судларда даъво қўзғатилган ишларнинг сони тобора кўпаётгани кўрсатиб турибди. Булар ҳақли равишда эътирофга лойиқдир.

Ногирон ва пенсионерларга нафақаларнинг ўз вақтидаги тўлови, ердан унумли ва оқилона фойдаланишнинг аҳволи, аҳолига савдо ҳамда маиший хизмат кўрсатиш, коммунал хизмат, электр энергия билан таъминлаш, иш ҳақидаги узилишлар, тадбиркорлар ҳуқуқи ҳимояси, меҳнат шароитлари нечоғли талаб даражасида экани, фермерликни қўллаб-қувватлаш, ҳиссадорларнинг мулкий манфаатларини ошириш, тиббиёт тизимидаги асл ҳолат, ишсизлар бандлиги, "ўтириб чиққан" шахсларнинг келажаги... айни шу соҳалардаги адолат меъёрлари ижтимоий турмуш мувозанати мўътадиллашувининг бош омилидир.

Ҳозирча айни шу соҳаларни қамраб олган Дастур ижросига қаратилган ҳаракатлар жамият барқарорлигига қўшилаётган ҳисса эмасми?!

Шундай ижобий ишлар кузатувчиси эмас, иштирокчисига айланаётган шахслар ҳар қандай жамиятнинг бойлигимасми?

Фарғонада жамоат бирлашмалари фаолияти аста-секин кучаяётган, э-энди шаклланаётган жамоатчилик назорати тизими фаолиятининг натижаси ўлароқ, **кейинги икки ой мобайнида** 46 та тақдимнома, битта протест, 30 та огоҳнома, 29 нафар мансабдорни маъмурий, 45 нафарини интизомий жавобгарликка тортиш, тўртта ҳолат бўйича жиноят иши қўзғатиш бўйича прокурорлик таъсир чоралари қўлланилгани, фуқаролар манфаатини кўзлаб, 11 миллион сўмдан зиёд етказилган моддий ва маънавий зарарларни ундириш бўйича судларга элликдан зиёд даъво аризалари киритилгани бу борадаги қилинаётган меҳнатлар бесамар кетмаётганини, қабул қилинган Дастур қоғозда эмаслигига исботдир. Иккинчи томондан, дастлабки натижалар қонуннинг вақтинча оғишига давлат ёки ҳукумат эмас, аксинча айрим мансабдор шахсларнинг масъулиятсизлиги сабабчи эканини кўрсатмаяптими?

Юқоридаги баёнлар жамоатчилик назорати йўлида қилинаётган дастлабки изланишларнинг илк ҳосилалари, холос. Адолат юзасидан тан олмоқ жоизки, бундай тадбирлар битта вилоят доирасида амалиётга жорий қилинаётгани билан унинг мазмун-моҳияти, аҳамияти жиҳатидан муайян ҳудуд даражасида эмаслигини илғаган бўлсангиз керак. Эҳтимол "Жамоат, нодавлат ташкилотлар ва ўзини-ўзи бошқариш идоралари орқали жамоатчилик назоратини ташкил этиш, фуқароларнинг ҳуқуқий билимини ошириш, уларда ўз ҳуқуқ ва эркинликларига нисбаттан даъвогарлик ҳиссини шакллантиришга оид" Дастур ҳали яна сайқал топар, мавжуд муҳит ва имкониятлардан келиб чиқиб тўлдириш ва қўшимчалар киритилар... Бу энди яқин келажак ишлари. Ҳозирча борини ҳазм қилиб, камига ўз қарашларини баён этиш донишманд назариётчи ва амалиётчиларга тан.

Фақат сайлов пайтидагина фаоллашишни одат қилган сиёсий партиялар ҳам бундай ўта долзарб масала ечимига қаратилган тадбирга бош қўшса, қани!

Турсунали АКБАРОВ,
«Ҳуррият»нинг махсус мухбири

GLOBUS
international life

Дараклар

МУХОЛИФАТ БИРЛИК ТАРАФДОРИ

Ироқнинг олти мухолиф гуруҳи вакиллари Вашингтонда Америка ҳукумати вакиллари билан Ироқнинг келажаги хусусида мубоҳаса юритишди. Бу машҳур мухолифат вакилларининг сўнгги йиллардаги йирик йиғини бўлди. Унинг асосий мақсади мухолифатнинг ҳақиқатдан ҳам биргаликда ишлай олиши мумкинлигини намойиш қилишдан иборатдир.

— Мухолифат ва бутун ироқликлар хоҳиш-идораларини бирлаштириб мамлакатдаги диктатурани йўқотади ва демократик, конституциявий, парламентга асосланган давлат қуради, -деди ироқлик мухолифатчилардан Ҳамид Ал-Баётий.

ЖАЛОЛОБОДДА ПОРТЛАШ

Афғонистоннинг Жалолобод шаҳридаги йўл қурилиши билан шуғулланадиган компания биноси яқинида кучли портлаш содир бўлди. Маҳаллий полиция раҳбарининг фикрича, портлаш оқибатида камида 10 киши ҳаётдан кўз юмган, 25 киши жароҳатланган. Бироқ "Афған Исламик Пресс" агентлигининг хабар беришича, ўлганлар сони 50 кишини ташкил этади.

Маҳаллий дала командири Ҳазрат Али портлаш юз берган жойдан 500 метр узоқликда жойлашган 50 тача уй ҳам вайронага айланганини таъкидлайди.

Ўлка вице-губернатори Муҳаммад Қозизодага кўра, ушбу кўнгилсиз воқеа омборда сақланаётган портловчи моддаларга нотўғри муносабат оқибатида юз берган бўлиши мумкин.

Шунга қарамай ҳукумат қўшинлари юқори даражадаги ҳарбий тайёргарликка келтирилди. Қолаверса, мамлакатда Ал-Қоида жангарилари фаолиятининг жонланиши, вице-президентнинг ўлими ва бошқа сабаблар ҳам худди шундай йўл тутишни тақозо этди.

ТУРКМАНБОШИНИНГ ВАЪДАСИ

Туркманистон Халқ кенгаши, Оқсоқоллар кенгаши ва Миллий уйғониш ҳаракатининг Туркманобод (собиқ Чоржўй) шаҳрида бўлиб ўтган йиғинида президент Сапармурот Ниёзов ўз фаолиятини 2010 йилга қадар, токи 70 ёшга тўлгунича давом эттиришини айтди. Унинг таъкидлашича, 2008 йилда мамлакатда президентлик сайлови бўлиши мумкин.

Бироқ йиғинга келган делегатлар ўз сўзларида президентнинг қарорига қарши эканликларини билдириб, унинг ваколат муддати чегараланмаганини таъкидлашган. Ҳолбуки, у 1999 йилда умрбод президент этиб сайланганди.

Туркманистоннинг собиқ Ташқи Ишлар вазири, ҳозирда Москвада яшаётган Ниёзовга қарши мухолифат раҳбари Абди Кулиевнинг тахминича, Туркманбошининг меросхўри йўқ, у кетиши билан минтақавий гуруҳлар ўртасида уруш бошланиб кетиши мумкин.

Шунингдек, Туркманободдаги йиғинда Ниёзов йил ойларининг номларини миллат қаҳрамонлари билан қайта номлашини, улар орасида ўзи ва онасининг исми ҳам бўлишини билдирган. Шунингдек, у ҳафта кунлари номларини ҳам ўзгартириш режаси борлигини маълум қилган.

Туркманистонда келгуси йил Ниёзовнинг расмий титули — Туркманбоши билан бошланади. Апрель ойи эса бундан кейин президентнинг 1948 йил Ашгабад зилзиласида вафот этган ва ўтган йил Туркманистон қаҳрамони унвонига лойиқ кўрилган волидаси шарафига Она деб номланади.

Қолган ойлар эса мамлакат суверенитети рамзлари — Байроқ, Мустақиллик, Нейтралитет... билан номланади.

ВВС хабарлари асосида тайёрланди

Ғаройибот

НОМАЪЛУМ УЧАР ЖИСМЛАР ТАҲДИДИ

Инсоният ерда пайдо бўлиб, ақл-идрок юритадиган бўлгандан кейин, кўплаб табиий ҳолатлар сирини ўрганди ва бунинг натижасида тўғри ҳаёт йўлини танлаб, тараққиётга асос солди, кўплаб ихтиролар, тадқиқотлар, тажрибалар ўтказди. Табиат сирларини нафақат ўрганди, айримларини нимага содир бўлаётганини илмий, амалий тажрибалар билан исботлади. Шунга қарамасдан она табиатимизнинг кенг бағрида кўплаб инсон ақли етмайдиган ҳолатлар, номаълум ҳаракатлар бирлашмаси борки, биз уни ечишга ҳозирча ожизлик қилаяпмиз. Шулардан бири "номаълум учар жисмлар"дир. Бу аслида тарелка ҳам, ликопча ҳам, жисм ҳам эмас, "номаълум объект"дир. Чунки бу объектда кўплаб номаълум жисмлар, тарелкалар борки, уни сонини ҳисоблаб бўлмайди. Шундай экан бу тушунчага "номаълум учар объектлар" десак, тўғри бўлади. Ҳар бир атама айнан ўзига мос бўлиши керак. "Объект" — таржимаси номаълум.

Яқинда АҚШ олимлари қўлига 1947 йилда учар объектлар тўғрисидаги Мексикада йиғилган махсус махфий ҳужжатлар тушди. Ҳужжатлар мазмуни жуда қизиқарли бўлиб, унга шу соҳанинг энг етакчи олими бўлган Э.Ленгер қўл қўйган эди. Шунинг учун бу махфий ҳужжатлар матбуотга ҳам маълум бўлиб, АҚШда кўплаб шов-шувларга сабаб бўлди. Лекин миси чиқиб қолди. Яъни АҚШлик жаҳоннинг машҳур олими, профессор Ф.Родегбер АҚШ Адлия вазирлиги ҳамда ФБР ташкилоти раҳбарларидан кейинги 20 йил ичида "номаълум учар объект"лар тўғрисидаги барча маълумотлар, шулар жумласидан махсус махфий ҳарбий ҳужжатларни ҳам ўрганиш учун рухсат олди. Қўл остидаги ишончли, билимдон олимларни йиғиб, ҳужжатларни ўргандилар, ўзлари учун керакли хулосаларни чиқардилар. Биринчидан, 1947 йили Мексикада чоп этилган ҳужжатларнинг барчаси қалбаки бўлиб, машҳур олим Ленгер имзосигина ҳақиқий эди. Қарангки, XXI аср бошларида техника қанчалик тараққий этган бўлмасин, ҳужжатларни қайси бири ҳақиқий, қайси бири қалбакилигини билиш мушкул бўлди. Ф.Родегбернинг фикрича мутахассислар бу ҳужжатларни қойилмақом қилиб тайёрлаб, унинг остига машҳур олим имзосини оригинал каби кўчириб, кўп олимларни доғда қолдирган. Бундай далилий фактлар шуни кўрсатиб турибдики, номаълум учар объекталр тўғрисида ҳанузгача аниқ далилий маълумот йўқ.

Шунинг учун бўлса керак, Россияда "Номаълум учар объект"ларни илмий асосда ўрганиш мақсадида Марказий Академия ташкил қилинди.

1977 йили Петрозаводскда минглаб одамлар номаълум учар объектларнинг ҳаракатини кузатиб, айримлари уларни сурат ҳамда кинога ҳам олишган. 3 апрел 1990 йили учар объектларни кузатиш учун Москва ҳарбий аэродромидан кўтарилиб, учар тарелкаларга яқинлашаётганларида, улар бир сониядаёқ йўқ бўлиб кетади. 1984 йили Москва вилоятида илмий изланишлар олиб борилди. Номаълум учар объект қўнган жой синчиклаб текширилди, лекин у жойдан олинган тупроқ намунаси ҳеч қанақа натижа бермади.

Шу вақтга қадар ўзга сайёрадан келганларни ҳеч ким яқиндан бориб ушлаб кўрмаган, суръатга, видео, кинога тушурмаган. Улкан электрон телескоплар орқали кузаташлар ҳамда жаҳон ҳарбий мутахассисларини фикрича "учар тарелкалар" номаълум ҳажмдаги инсон кўзига кўринадиган нурлар, майда заррачалар мажмуаси — йиғиндисидир, холос. Бу ҳам аниқ жавоб эмас. Лекин коинотда кўплаб инсон бошқарувисиз автоматик равишда учаётган ер йўлдошлари ва бошқа аппаратлар мавжуд. Булардан олинаётган маълумотнинг кўпчилигини ҳеч бир давлат матбуотга бермайди. Ана шундай аппаратлар олинган маълумотлар ошкор бўлгандагина, учар тарелкалар афсонасига чек қўйилиши мумкин.

Айрим далилларга мурожаат қиламиз: Пат Евекс, ҳамшира: «Тоғда сариқ-қизғиш рангдаги шарни кўрдик. Дамба-дам ёниб учувчи чироғлари порлаб турарди».

Машҳур астроном олим Р.Донгинснинг ёзишича, фазода юлдузларнинг бирида 600 тонналик тронитан кучга эга бўлган портлаш юз бериб, юз минглаб майда заррачалар йиғиндисидан иборат шар, тарелка шаклида самода учиб юрувчи объектлар пайдо бўлади. Бундай портлашлар коинотда тез-тез бўлиб туради.

Уфолог (учар тарелкаларни ўрганувчи) олим Диан Соок: "Бриз кўрфазидаги учар тарелкани тезлик билан фотога тушириб, расмини газетага бердим. Объект қизил ва оқ ёғдулар билан ўралган эди".

Профессор Девин: "Галактида янги юлдузларни пайдо бўлиши натижасида кўплаб энергия ажралиб, ундан миллионлаб учар тарелкаларга ўхшаш объектлар пайдо бўлади. Энг яқин қўшнимиз бўлган Сайёра Марс обдон телеаппаратлар ёрдамида текширилганида, унда ҳеч қандай тирик мавжудотни йўқлиги исботланди. Яъни, Сайёрада атмосфера босими жуда кам. Сув 1 градусда қайнайди. Сайёранинг юзи сатҳи 97 фоиз корбонад ангидрид, 1,5 фоиз азот, 1,5 фоиз аргон гази билан қопланган. Бу газлар ўта заҳарли бўлиб, ҳеч қачон тирик мавжудотга шароит яратиб бераолмайди — шундай экан қайси сайёрада қандай тирик мавжудот борлиги тўғрисида ҳеч қандай илмий асос йўқ. Фақат миш-мишлар, холос.

Профессор Френк Дракни 1977 йилдан бошлаб фазода олиб борган илмий изланишлари диққатга созовордир. У шундай дейди: "25 йил ичида фазодаги барча радиосигналларни синчиклаб текшириб, шуни айтиш мумкинки, фазода ҳанузгача ҳеч қанақа радиосигнал аниқлангани йўқ".

Инсон кўзи 2 миллионга яқин турли рангларни ажратиш хусусияти — қобилиятига эга. Бу табиатдаги тирик мавжудотлар ичида энг юқори кўрсаткичли аъзо ҳисобланади. Шундай экан, айрим одамларни табиий ҳолатига қараб, кўзига турли нурлар кўриниши мумкин ва бу ҳодиса уни миясида жойлашиб қолади. Бундан ташқари инсон миясида одам уйғоқ бўлган пайтда ҳам уни ўзи билмаган ҳамда у билан айрим ҳодисалар, учрашувлар ҳақиқатан бўлиб ўтгандек туюлади ва у бунга ишонади. Натижада миш-мишлар келиб чиқади.

Ойга биринчи бўлиб қўнган **Армстронг гуруҳи** қатнашчиларини фазодаги кўплаб кузатувларига кўра бизга кўриниб турган ранг-баранг тарелкалар кўринишидаги объектлар аниқ геометрик шаклга, оғирликка эга бўлмай, балки турли фазодаги газларни ёруғлик таратувчи ҳолатларига мос келадиган бир кўринишидир.

Илҳом ШЕРМУҲАММАД

Муаммо

Катта экранда кино томоша қилмаганимга анча бўлганди. Умуман, кейинги йилларда "уруғлаб" кетган турфа видеобарлар катта экранларни ўз домига тортгани боисми, айниқса, вилоят ва туманларда ҳашаматли кинозаллар аллақачон ҳувиллаб қолгани сир эмас. Хайриятки, шаҳри азим Тошкентда онда-сонда бўлса-да кинотеатрларга томошабин тушиб турибди. Ана шу фильмларнинг аксарияти ўзимизнинг миллий кино маҳсулотлари эканлигидан бир оз бўлса-да кўнгил таскин топади.

Катта экарн соғинчи туфайлими, яқинда анча вақтдан буён тинмай реклама қилинаётган филм томошаси илинжида Алишер Навоий номли санъат кошонасига тушдим. Очиғи, миллий кинематографларимиз меҳнат маҳсули бўлган янги филм томошасидан бир дунё таассуротлар олганим ҳолда санъат саройидаги баъзи нохушликлардан кўнгил хижил тортди.

МАДАНИЯТ КОШОНАСИДАГИ МАДАНИЯТСИЗЛИК

ёхуд алмисоқдан қолган чипталар захираси қачон тугайди?

Аввало диққатимни кинотеатр кассаларида сотилаётган чипталар тортди. Кассир опа узатган чиптани оларканман, гўё ўтган асрнинг саксонинчи йилларига тушиб қолгандек бўлдим. Сабабки, мовий рангли бу матоҳ худди ўша саксонинчи йилларнинг маҳсули эди-а. Рус тилида чоп этилган чиптада "Дворец искусств", "Кинокомитет УзССАР", "Цена 10 коп" каби ёзувлар шундоққина кўриниб турибди. Фақат чипта юзасига бинафша рангда босилган "100" ва "500" рақамлари (чиптанинг ҳозирги нархи) ушбу матоҳдан фойдаланиш ҳуқуқини берувчи асосий кўрсаткич эди, холос.

Энди ўйлаб кўрайлик. Мустақилликка эришганимизга ҳам ўн бир йил бўлди. Бу роппа-роса 4000 кун дегани. Ахир мазкур кинокошона кассаларидан кунига камида 2000 кишидан томошабин чипта харид қилган бўлса, 11 йил давомида жами 8 миллион дона шунақа чипта чиқади. Қизиқ, тўқсонинчи йиллар бошида чоп этилган ўша чипталардан яна қанчаси қолди экан?.. (Бундай саволни қўяётганимга сабаб, ушбу санъат саройи кассаларидан собиқ иттифоқ руҳи уфуриб турган ва аллақачон истеъмолдан чиқариб ташлаш лозим бўлган чипталар сотилаётгани хусусида адашмасам, илгари ҳам матбуотда бирикки танқидий чиқиш бўлганди. Кўринадики, бу танқидлар бесамар кетибди. Киносарой маъмурияти ҳануз омборларда тахланган эски заҳиралардан фойдаланишни тўхтатмаяпти. Назаримда улар учун Мустақилликнинг қадр-қиммати янги чипталар учун кетадиган харажатлар олдида ҳеч нарсага ўхшайди.

Бу ҳали ҳаммаси эмас. Филм бошланишини кутган томошабин кутиш залларидаги тахталарни томоша қилар экан, бу ерда илинган фотосуратлар, ҳар хил афишаларнинг аҳволини кўриб, албатта, таъби бузилиши тайин. Чунки баъзи бир "маданиятли" томошабин мазкур афишаларга шунақанги бемаза сўзлардан "дастхат" қолдирганки, уларга қараб шундай ажойиб кошонага ҳамма ҳам маданий ҳордиқ чиқариб, маънавий озуқа олиш учун келмас экан-да, деган хаёлга борасан, киши. Ахир ҳар хил ҳақоратомуз "битиклар" туширилган ўша фотосуратларда акс этган инсонлар нафақат ўзбек кино-санъати, балки дунё маданияти, кино санъатига беқиёс ҳисса қўшган севимли санъат намояндаларимиз-ку. Наҳотки уларга бўлган ҳурмат-эъзозимизни шу тариқа намоён этсак? Бу каби сўзларни ҳижжалаб ўқиган бошланғич синф ўқувчиси ота-онасига саволомуз ҳайрат билан боқса, катталар мулзам бўлишмайдими. Ёки беҳаё ёзувларга ногоҳ кўзи тушган севишганлар нигоҳларини қаёққа яширсинлар?..

Буниси ҳам майли-я, бугунги кунда Тошкенти аазимда ажнабий биродарларимиз камми. Ҳеч бўлмаса уларнинг аксарияти ўзбекчада дуппа-дуруст саводлари борлигини унутмасак бўлармиди. Ана шу хорижлик меҳмонларимиз маданий дам олиш истагида томошага тушганларида ўша беҳаё сўзларга уларнинг ҳам ўткир нигоҳлари тушиб қолса ким деган одам бўламиз?!

Менингча кинотеатр маъмурияти ҳам бундай бебошликларга нисбатан бепарво бўлмаслиги лозим. Дейлик, театр биносида жойлашган буфеть ёки емакхоналардан бирорта идишга зарар етказсангиз ўша заҳоти сизни тергайдиган, жаримага тортадиганлар топилиши мумкин. Аммо нега энди маънавий бойликларга (кинотеатрдаги ҳар бир тарихий фотоҳужжатлар ҳам умумхалқ маънавий мулк ҳисобланади) нисбатан бўлган ҳурматсизлик, йўқотишларнинг олдини ололмаймиз.

Даврон ОРИПОВ,
"Ҳуррият" мухбири

Суҳбат

Маълумки солиқлар, солиқ тизимига бўлган муносабат кейинги йилларда кескин ўзгарди. Эндиликда солиқлар маҳаллий ҳамда республикамиз бюджетини тўлдирадиган, уни маблағ билан таъминлайдиган асосий воситалардан бирига айланади. Бу борада Қашқадарё вилоятида амалга оширилаётган ишлар ютуқ ва муаммолар хусусида вилоят давлат солиқ бошқармасининг бошлиғи Нурмат Қаршибоевич Джумебеков билан суҳбатлашдик.

СОЛИҚЛАР — АДОЛАТ МЕЗОНИ

— Нурмат Қаршибоевич, маълумки ҳамма давлатларда ҳам, солиқ тўловчилар икки тоифага бўлинади: интизомли ва қонунбузар. Интизомли, маданиятли солиқ тўловчилар сафини кенгайтириш борасида вилоятда қандай амалий чора-тадбирлар кўрилмоқда?

— Ривожланган мамлакатларда солиқ ва тўловларни вақтида тўлаш фуқаролик бурчи ҳисобланади. Бизда "Ўлимдан қочиб қутулишнинг имкони йўқ" деган ибора бор. Ривожланган давлатларда "Ўлим ва солиқдан қочиб қутулишнинг иложи йўқ" дейишади. Мен Америка Қўшма Штатларида бўлиб, солиқ тизими билан танишганимда, бу ривожланган мамлакатда солиқ қонунларига чинакам ҳурмат ва эътиборни, қаттиқ ишончни кўрдим. Биз бошқа соҳалар қатори солиқ қонунчилигида ҳам бу ҳамкорлигимиздан кўп нарсаларни ўрганишимиз лозим ва бу борада дастлабки қадамлар қўйилаётганлиги қувонарлидир.

Президентимиз И.Каримов Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2002 йилда ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг ўтказилган мажлисда "Солиқлар асосли, барқарор, мослашувчан бўлиши, маҳсулот ишлаб чиқарувчининг қўлини боғлаб қўймаслиги, чўчитиб юбормаслиги, аксинча, уни рағбаатлантириш зарур" деб алоҳида таъкидладилар. Бу биздан солиқ тўловчилар билан ишлашни янгича, самарали усулларини ишга солишни, интизомли солиқ тўловчилар сафини кенгайтиришни тақозо этади. Бунинг учун аввало фуқаролар солиқларни қайси мақсадда тўлаётганликларини, улар кимга ва нимага хизмат қилаётганлигини тўла англаб етишлари лозим бўлади.

Биз солиқ қонунчилиги ва айни вақтда амалда бўлган ҳужжатлар, уларга киритиладиган янгиликларни солиқ тўловчиларга ўз вақтида етказишнинг янгича, кенг қамровли дастурини ишлаб чиқдик. Унда энг аввало матбуот, телевидение ва радиодан унумли фойдаланиш кўзда тутилган. Бошқарма тарихида биринчи бор республика ҳамда вилоят газеталари, телевидение ва радио журналистлари билан матбуот конференцияси ўтказилди. "Қашқадарё" ҳамда "Кашкадарья" газеталарида солиқ тўловчилар билан "Бевосита мулоқот" ташкил этилди. Бундай тадбирларни ҳар чорак якуни билан ўтказишга келишиб олдик. Солиқ ходимлари амалга ошираётган ишларни матбуот саҳифаларида мунтазам ёритиш аҳолини иш тизими, фаолияти, солиқ қонунчилигидан муфассал хабардор этиш, журналистларни соҳага оид касбий билимини ошириш ҳамда оммавий ахборот воситалари имкониятларидан тўлақонли фойдаланиш мақсадида солиқ фаолиятини ёритишда фаол иштирок этган журналистлар ўртасида танлов эълон қилинди.

Солиқ тўловчилар билан юзма-юз учрашувлар қонунларга риоя этиш, ҳуқуқий ва жисмоний шахслар ўртасида интизомли солиқ тўловчиларни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, маҳаллаларда, корхона, ташкилотларда учрашувлар, давра суҳбатлари мунтазам ўтказиладиган бўлди. "Сиз солиқлар ҳақида нималарни биласиз?", "Энг интизомли солиқ тўловчи", "Энг яхши солиқ тўловчи фермер, тадбиркор" конкурсларини ўтказиш одат тусига кирди. Вилоят мактаб ўқувчилари ўртасида "Мен солиқлар ҳақида нималарни биламан?" деб номланган танлов ўтказилди. Уларнинг ғолиблари қимматбаҳо эсдалик совғалари билан тақдирланди. Булар шубҳасиз солиқ юкини камайтириш, кичик ва ўрта тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш жараёнларини соддалаштириш, виждонли солиқ тўловчиларни, уларнинг хўжалик фаолиятига асоссиз аралашувларда ҳимоялашни кучайтириш, солиқ тўловчиларга нисбатан қўлланилган жиноий ва маъмурий жазоларни эркинлаштириш, самарали солиқ тизимини шакллантиришдан иборатдир.

— Солиқларнинг тадбиркорлар билан муносабатлари ҳақида тўхталсангиз?

— Мамлакатимизда кичик ва ўрта бизнесни, тадбиркорликни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилаётгани улар сонининг ошишига олиб келаяпти. Айни вақтда вилоятда 11633 нафар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар рўйхатга олинган. Бу ўтган йилнинг шу даврига қараганда 1556тага кўпдир. Шубҳасиз, уларнинг давлат бюджетига қўшадиган ҳиссаси ҳам ошиб бораяпти. Солиқ тизими ходимлари улар билан тез-тез учрашиб, уларнинг ҳуқуқ ва бурчларини тушунтириб, таклиф ва истакларини ўрганмоқдалар. Юқорида айтиб ўтганимиз "Бевосита мулоқот"да тадбиркорлар айрим солиқ ставкалари қўшни вилоятлардагига қараганда ортиқ эканлигини баён этишди. Молия ва солиқ бошқармаси уларни ҳақли деб топди ва бу ҳақда вилоят ҳокимлигига таклиф киритди. Вилоят ҳокимлиги бу таклифларни эътиборга олиб, 2002 йил 12 январдаги "Маҳаллий солиқлар ва йиғимларни жорий қилиш ҳамда уларнинг тўлов миқдори тўғрисида"ги қарорига қатор ўзгартиришлар киритди. Қарорда шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги фарқ, аҳолининг зич жойлашиши ҳамда кўрсатилаётган хизмат турлари тўла ҳисобга олинган. Илгари туманларнинг ўзига хос хусусиятлари, бозорларнинг айрим кунлардагина ишлаши, тушум миқдори эътиборга олинмай, барча учун бир хил ставка белгиланган эди. Янги қарорда савдо-сотиқ ҳуқуқини берувчи йиғим 2 гуруҳга бўлинган.

Барчани қизиқтирадиган автомашиналар хизматида ҳам катта ўзгаришлар рўй берди. Масалан, илгари "Дамас", "РАФ" русумли машиналарда аҳолига хизмат кўрсатаётган тадбиркорлар шаҳарларда бир хил — энг кам иш ҳақининг 7 миқдорида солиқ тўлаб келинган. Энди у шаҳарларда "Дамас учун 5, туманларда 4, "РАФ"лар учун шаҳарда 6, туманларда 5 баробар миқдорида белгиланди. Шахсий трактор ва кран билан хизмат қилувчилар ҳам қарор асосида солиққа тортиладиган бўлди.

Алоҳида турдаги товарлар билан савдо-сотиқ қилиш ҳуқуқини берувчи рухсатнома учун йиғим ҳам 3 гуруҳга бўлинди.

Кейинги йилларда умумий овқатланиш тармоқларига солинадиган солиқ миқдори ҳеч ўйланмай ошириб юборилган эди. Туманларда хўранда кириши ёки кирмаслигидан қатъи назар ҳар бир стул учун 7890 сўм нарх белгиланган бўлса, бу рақам шаҳарларда 11835 сўмни ташкил этарди. Янги қарор бўйича туманларда бир стул ўрни учун 1183 сўм, шаҳарларда 3945 сўм қилиб белгиланди. Илгариги қарорда кўпгина хизмат турларини солиққа тортиш аниқ кўрсатилмаган эди. Эндиликда бунга ҳам барҳам берилди. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, булардан кўзда тутилган мақсад мамлакатимизда тадбиркорлик, ўрта ва кичик бизнесни кенгайтириш, тадбиркорларга ҳар томонлама қулай имкониятлар яратишдан иборатдир. Эндиликда тадбиркорларнинг сони ортади, хизмат кўрсатиш даражаси ва сифати тубдан яхшиланади.

— Нақд пул тушумига эга бўлган субъектларда хрометраж ва мониторинглар ўтказилиши табиий, албатта. Улар қандай натижалар бермоқда?

—Вилоятда нақд пул маблағлари эмиссиясини қисқартириш борасида муҳим тадбирлар амалга оширилаяпти. Аммо ҳали бу соҳада ечимини кутаётган масалалар, муаммолар оз эмас.

Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 15 январдаги "2002 йил I чоракда нақд пул эмиссияси даражаси ва касса режасининг параметрлари тўғрисида"ги 19-сонли қарорига кўра вилоятда ўрнатилган касса режасининг кирим қисми белгилангандан 9436,1 миллион сўмга ортиқ ёки 34693,1 миллион сўмга бажарилди. Бунда солиқ ходимлари савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналарига қарашли шохобчаларда ўтказган мониторинг ва хронометражлар муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Нақд пул маблағлари ноқонуний айланишининг олдини олиш мақсадида ўтказилган қисқа муддатли текширишларда тушумларни ўз вақтида банк муассасаларига топширмасдан, бошқа турли мақсадларга ишлатиб юборганлиги ҳолатлари аниқланди. Шу боис амалдаги қонунга кўра 40 та корхонага нисбатан топширилмаган пул миқдорида ёки 6461,4 минг сўм молиявий жарима солинди. Туман ва шаҳар ҳокимликларига тақдимнома киритилиб, 49 та савдо корхонасининг рухсатномалари бир ой муддатга тўхтатилди. Хазина интизомини бузган 42 фуқаро 1554 минг сўм маъмурий жаримага тортилди. Биз кейинги пайтларда жазолашдан кўра фуқароларга бу ҳақдаги қарорларнинг асл моҳиятини тушунтириш соҳасидаги тарғибот ишларини кучайтиришга қаратаяпмиз. Бунинг натижасида шу йилнинг биринчи чорагида нақд пул тушумига эга бўлган 1830 субъектда касса тушуми режалари ихтиёрий равишда ошиғи билан бажарилди. Якка тартибда умумий овқатланиш фаолияти билан шуғулланиб келган бир қанча фуқаролар ҳуқуқий шахс мақомига эга бўлдилар.

Нақд пул тушумини ошириш учун аҳолига белгиланган ун, шакар, ўсимлик ёғи ва бошқа маҳсулотларга нисбатан банк муассасаларига топшириладиган пул тушуми, шунингдек, тадбиркорлар томонидан пул кўчириш йўли билан олиб келиниб, аҳолига тез сотиладиган спиртли, яхна ичимликлар, чорва моллари концентрат озуқалари ҳамда қўшни республикалардан келтириладиган мева ҳамда озиқ-овқат маҳсулотларининг нақд пул қатламини доимий назоратга олдик. Бу эса ўзининг ижобий самарасини бермоқда.

— Халқимизда: "Қарздорнинг косаси оқармас" деган ибора бор. Лекин қарздорлик балосидан кутулиш осон кечмаяпти. Боқиманда қарзларни камайтириш учун қандай чора-тадбирлар кўрилаяпти?

— Қарз ғазнага соя солади, иқтисодий-ижтимоий масалалар ечимига путур етказади. Афсуски, бу соҳада кескин бурилиш ясалаяпти, деб бўлмайди. Бугунгача вилоят корхоналарининг боқиманда қарзи 2273 миллион сўмни, унга ҳисобланган жарима (пенья) эса 1465,4 миллион сўмни ташкил этади.

Корхона ва ташкилотларнинг бюджет олдидаги боқимандаларини уларнинг дебиторлик қарзлари ҳисобидан ундириб олиш чоралари кўрилаяпти. 1124та ташкилотнинг 2037,5 миллион сўмлик дебиторлик қарзига инкассалар қўйилиб, ҳозиргача 533,7 миллион сўм ундириб олинди. Вазирлар Маҳкамасининг муддатида тўланмаган солиқ ва мужбурий бюджет тўловларини қарздор корхоналарнинг мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш борасида вилоят Хўжалик суди, Хусусийлаштириш идораси, Марказий банк, Банкротлик бошқармаси ҳамда Давлат кўчмас мулк биржаси билан ҳамкорликда иш олиб бораяпмиз. Бу ҳақдаги Низомга асосан шу йилнинг биринчи чорагида 785 корхонага қарзни узиш тўғрисида огоҳлантириш талабномалари берилди. Ана шундан кейин 288 ташкилот қарзларини тўлиқ, 168 корхона қарзини бир ойлик муддат мобайнида қисман тўлашди. 129 ташкилотга тегишли 129 та даъво ариза расмийлаштирилиб вилоят Хўжалик судига берилди ҳамда 53 қарздор корхонанинг мол-мулклари хатланиб сотувга қўйилди. 63 корхона 685,3 миллион сўмни мол-мулки сотилганга қадар ўз хохиши билан тўлаб берди. Шу ўринда ҳақли савол туғилади. Корхоналарда мушкул бўлса ҳам қарзни узиш имкони бор экан, нега энди улар суд қарори, мол-мулкни хатлашгача бўлган охирги чораларни кутишди? Раҳбарлар нега бунинг чоралари тўғрисида сал илгарироқ ўйлаб кўрмадилар? Қарзлар иқтисодиётимизга салбий таъсир кўрсатар экан, бу борада ҳеч кимга шафқат ёки имтиёз берилмайди.

— Текширишлар меъёрида деб ўйлайсизми? Улар камроқ ва самарали бўлиши учун нималарга эътиборни қаратмоқ лозим? Шу ўринда банк тизимида солиқ органлари назорати бераётган натижалар ҳақида тўхталсангиз?

— Халқ ўртасида текширишлар ҳақида турли фикрларни эшитиш мумкин. Лекин иқрор бўлиш керакки, кейинги пайтларда уларнинг сонига эмас, сифатига эътибор бериладиган бўлди. Улар ишлаб чиқаришни ривожлантиришга, корхона ва ташкилотларнинг молиявий-хўжалик фаолиятини яхшилашга ижобий хизмат қилаётир.

Вилоятимизда фаолият кўрсатаётган кичик ва ўрта бизнес субъектларининг сони ошиб бораётганлигига қарамай, ўтказилаётган текширишлар сони кескин қисқармоқда. 2002 йилнинг биринчи чорагида назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш Республика Кенгаши томонидан режалаштирилган текширишлар сони ўтган йил шу давридагига қараганда 1648тага, ҳудудий комиссия томонидан тасдиқланган қисқа муддатли текширишлар эса 578 тага камайди. Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш Республика Кенгашининг режасига асосан 8 та банкда текшириш ўтказилди. Афсуслар бўлсинки, уларнинг 6 тасида солиқларни ҳисоблашда йўл қўйилган хато ва камчиликлар учун жарималар 1051,4 минг сўм ҳисобланди. 10 та банк муассасаси мансабдор шахслари 109,8 минг сўм миқдорида маъмурий жаримага тортилдилар.

Республика Президентининг 1998 йил 4 февралдаги 1923—ПФ сонли Фармонида корхона ва ташкилотларнинг ҳисоб рақамларидаги мавжуд пул маблағларини мутаносиб равишда тақсимланиши ва уларга шахсан банк раҳбарлари масъуллиги таъкидланди. Шунга қарамасдан бунга амал қилмаган 2 та тижорат банкига 93,1 минг сўм устама жарима қўлланилди. АТ "Тадбиркорбанк" Чироқчи тумани бўлимида 2297 минг сўм маблағ мутаносиб тақсимланмаганлиги боис 83,7 минг сўм устама жаримага тортилиб, банк бошқарувчиси ҳамда бош ҳисобчиси устидан жиноий иш қўзғатилди. АТ "Савдогарбанк"нинг Деҳқонобод тумани бўлимида ҳам худди шундай ҳолат аниқланди. Вилоят иқтисодиётига жавобгар муассасалар шундай хатоларга йўл қўйган тақдирда, бошқадан нимани кутиш мумкин.

— Солиқ тизимида мавжуд бўлган муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари ҳақида тўхталсангиз?

— Ҳамма соҳада ечимини кутаётган муаммолар етарли. Солиқ тизими ҳам бундан мустасно эмас.

Аввало вилоят солиқ тизимида ижро интизоми паст эканлигини очиқ тан олиш керак. Шунинг учун ҳам биз бошқарма ҳамда қуйи бўғинларда бу соҳада раҳбар кадрлар масъулиятини ошириш масалаларига жиддий эътибор бераяпмиз. Ижро интизомига риоя этмаганлар эса қонунга биноан жазоланмоқда.

Кадрларда касб маҳорати етарли эмас. Улар қонунларни, хусусан, Солиқ кодекси талабларини ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини пухта ўрганиб, уларга қатъий амал қилмайдилар. Бунинг оқибатида солиқ тўловчилар билан қўпол муомалада бўлиш, ариза-шикоятлар таҳлилида нотўғри хулосаларга келиш, моддий манфаатларни кўзлаш ҳоллари учраб турганлигидан кўз юмиб бўлмайди. Шу боис диққат-эътиборни иқтисодий ва касбий ўқувлар, суҳбатлар, тортишувлар, конкурслар ўтказишга қаратаяпмиз. Ҳар ҳафтада мунтазам ўтадиган маънавий-маърифий ўқувларда солиқчилар дардини эшитиш, улар билан ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб ишлаш масалалари кўндаланг қўйилаяпти.

Кейинги пайтларда солиқ ташкилотлари моддий-техника базасини мустаҳкамлашга эътибор берилаётгани, бошқарма учун, Муборак, Қарши, Касби туманларида янги замонавий бинолар қурилганини эътироф этган ҳолда, бу соҳадаги ишлар ҳали талабга жавоб бермаслигини ҳам тан оламиз. Қамаши, Шаҳрисабз туманларида солиқ идоралари биносини қайта таъмирлаш, ходимларнинг ишлаши учун етарли шароит яратиб бериш масалалари устида амалий ишлар олиб борилаяпти. Бу борада айниқса, шаҳар, туман Давлат солиқ инспекцияларини замонавий техникалар, компьютерлар билан тўлиқ таъминлашни зарур деб ҳисоблаймиз.

Одилона солиқ сиёсатини юргизишда қадриятларимиздан оқилона фойдаланиш, ота-боболаримизнинг кўпчиликка манзур давлатчилик сиёсатини ҳозирги ривожланган мамлакатлар тажрибаси билан мужассамлаштирган ҳолда олиб бориш фойдадан холи эмас. Ҳамюртимиз Амир Темур даври солиқ сиёсатида аҳолига имтиёзлар бериш диққат марказида бўлган. Биргина ер солиғини олиб қарайлик. Ўзлаштирилган ерлардан бир йил солиқ олинмаган. Иккинчи йили белгиланган миқдорнинг ярми ҳисобида, ерлар унумдорлиги ошиб, ундан исталган ҳосил олингач эса тўлиқ миқдорда солиқ солинган. Мустақил мамлакатимизда ҳам айни даврда ана шундай аҳоли манфаати кўзланган солиқчилик сиёсати олиб борилмоқда.

Бугун одилона сиёсати билан бутун дунёга танилаётган ва ўз мавқеига эга бўлаётган мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантиришда ҳам ўзига хос, ўзига мос йўлдан бораётир. Шу нарса қувончлики, бу оқилона йўлни бутун жаҳон тан олиб, мамлакатимизга ҳамкорлик қўлини чўзмоқда. Бунда асосий рол ўйнаётган солиқ тизими янада такомиллашиб, Ватан тараққиёти, эл фаровонлигига хизмат қилишига шак-шубҳа йўқ.

Қурбон ЭГАМБЕРДИЕВ,
Қашқадарё вилоят Давлат солиқ бошқармаси матбуот бўлими бошлиғи,
Сайидали НАБИЕВ,
"Ҳуррият" мухбири

Mustaqil gazeta HURRIYAT

Ҳамкасб

МЕНИНГ ДЎСТИМ РЎЗИМБОЙ...

Рўзимбой билан дўстмиз.

Дўстлик изоҳ талаб қилмайди.

Яна биз у билан ҳаммуаллифмиз. Ҳаммуаллифлик эса асли қизиқ ҳодиса.

Тўғри, муҳаррирнинг топшириғи билан битта-яримта мақолани (бирор жойга бирга бориб келгандан кейин) ҳаммуаллифликда ёзиш мумкин.

Аммо ижодининг асосий қисмини бирга ёзиш бу энди анчайин жиддий, шаклланган ҳаммуаллифликдир. Биз Рўзимбой билан 50 дан ошиқ катта-катта мақолаларни бирга ёзганмиз.

Буни энди муҳаррирнинг топшириғи билан қилиб бўлмайди.

Бунинг учун икковлоннинг ҳам дунёқарашида, фикрлашида, масалаларга муносабатида, табиатида, ёзиш тарзида яқинлик бўлиши керак.

Ана шу яқинлик туфайли "Сиёсий суратга чизгилар" туркумида ўнлаб давлат раҳбарлари тўғрисидаги очерклар, "Мезон" туркумида кўҳна тарихда из қолдирган саркардалар ҳақидаги эсселар, Амир Темур экспедициясида қатнашган кезларимизда ёзган мақолаларимиз юзага келди.

У Хоразмда, мен Тошкентда турамиз.

Асосан телефон орқали, кўпинча хат билан муомалаю мулоқот қиламиз. Бирор мавзуни фикрда пишириб юрамиз-да, кейин уни "тенг иккига бўламиз". Бу қанақа дерсиз? Дейлик, бирор арбоб ҳақида бўлса, мустақилликкача бўлган қисмини биримиз, кейинги даврини иккинчимиз ёзамиз. У почта ё бирор йўловчи таниш-нотаниш орқали юборади. Мен иккаласини қўшиб, устидан кўриб чиқаман. Битта-яримта жўяли гапимиз бўлса, бир-биримизнинг "томорқамизга" ҳам ўтиб кетаверамиз, яъни ўзимизга тегмаган бўлакка ҳам фикрларимизни киритамиз.

Шуни ҳам айтиш керак, унинг тили бироз "заҳарроқ". Сал "юмшатишга" тўғри келади. Ана шундай қилиб бир-биримизга посанги бўлиб, туртиб турувчи "хала" бўлиб, баҳоли қудрат қалам тебратиб юрибмиз.

Рўзимбойни беш қўлимдай биламан, десам балки хато бўлар, лекин ҳаётини, турмуш-турмушини бир қаҳрамонимни ўргангандай биламан.

Илк мақоласи 1968 йил "Тонг юлдузи"да босилиб чиққан. Шунда ўн яшар болакай эди.

... Илк танқидий чиқиши 1973 йилда "Хоразм ҳақиқати"да босилган. Мактаб буфетчисининг ўқувчилар ҳақига хиёнат қилишдан тоймаслиги ҳақида эди. Мақола босилгач, буфетчи аёл жиноий жавобгарликка тортилади, мактаб директори райкўм бюросида партиявий чора олади. Бу воқеа тўққизинчи синф ўқувчисини минг бола таълим олаётган ўрта мактабда салкам "ўз даврининг қаҳрамони"га айлантиради.

Сермаҳсуллик унга йўргакда теккан — ҳали ўқувчи пайтидаёқ туман рўзномасида ҳатто штатдаги мухбирлардан ҳам кўп ёзарди. Шу боисдан ўқишга кириш учун келганида бир эмас, иккита мақолаларга лиқ тўла албом келтирган.

Ўзининг аниқ ҳисоб-китобларига қараганда, ўтган ўн тўрт йилда республиканинг 22 номдаги газета ва журналларида икки ярим мингта турли жанрдаги мақолалари босилиб чиққан. Шу боисдан ҳали тўқсонинчи йиллар бошларида Набижон Боқий "Ватан" газетасида чоп қилдирган бир мақоласида ёзувчи Хайриддин Султон "Рўзимбой Ҳасан сермаҳсулликда ота-бола Дюмаларни ҳам ортда қолдирди" деган гапини келтирган эди.

Юрт тарихи, этнографияси, кишилари ҳақда ўндан ошиқ китоблар босилиб чиққан.

Суратда: Рўзимбой Ҳасанов ва Аҳрор Аҳмедов. "Туркистон"даги жўшқин дамлар.

... Отаси Бобохон Ҳасан ўғли ғирт саводсиз киши ўтган. Бу хокисор инсоннинг тириклигида 1—2 суҳбатларини олганмиз. Суҳбат ҳам ўзига яраша, 3—4 минут, холос. Салом-алик. Кейин ёшулли хонасига кириб кетган. Биз сўрида тонггача гурунг қилганмиз. Эрталаб яна 3—4 минут. Хайр-хўш. Онаси Рўзигул момо эса арабий имлодаги эски китобларни умр бўйи мутолаа қилади. Аҳмад Яссавийнинг бутун шеъриятини ёд олган.

Туман рўзномасида ишлаб юрган, чекка қишлоқдаги журналистнинг республика матбуотига, яна тағин ўз даврида ўта машҳур "Туркистон" ("Ёш ленинчи")га Қуйи Амударё минтақаси бўйича сайёр мухбир бўлиб ишга киришига эса 1988 йил "Ёшлик" журналининг икки сонида давомли босилиб, шов-шувга сабаб бўлган. "Хива: хаёлот ва ҳақиқат" мақоласи хизмат қилди.

Биз у билан — "Туркистон"да танишдик, дўстлашдик.

"Туркистон" мактаби уни тарбиялади, бир йилдаёқ илғор журналистлар қаторига олиб чиқди. Ўша кезлари газетанинг деярли ҳар бир сонида унинг мақоласи босиларди. Баъзи бир сонда 2—3 та мақоласини чоп этишга тўғри келиб қолганда, Рўзимбой Ҳасанов, Р.Ҳасан, Ҳ.Рўзимов каби имзолар қўйишарди.

1989 йилда "Муштум" журналида унинг "Арбобнинг минг бир боби" сарлавҳали фельетони чоп қилинди ва ўн кун ўтмасдан фельетон "қаҳрамони" бўлган Боғот тумани райкўми биринчи котиби вазифасидан олиб ташланди. Бу воҳа тарихидаги илк ва ягона шу тахлит ҳодиса саналади.

У вилоятда кўпгина раҳбарлар томонидан "ёзмаслиги учун ҳурмат қилинадиган" мухбир саналади. Яъни бошқа мухбирларга иззат-икром кўрсатиб, айбини бекитадиган, ўз ишини ора-сирада мақтаб кўрсатиб, туришга ҳавасманд раҳбарлар унга ҳам ҳазил, ҳам чин маънода "Чойимни ичинг, илтимосим, ҳеч нарса ёзманг!" дейишади. Чунки у ҳар қандай мақолада ҳам бир чимдим муаммони талга олади, бир оғиз сўз бўлса-да танқидий фикр айтмасдан ўтолмайди.

1993 йилда Туркманистон Президенти билан интервью олиш учун борганида Туркманбошига ҳеч тап тортмасдан: "Бизлар Сталин шахсига сиғиниш балосидан зўрға қутулдик, қолаверса, сиз ҳажга борган мусулмон бандасиз, дини Исломда Яратган эгамдан ўзгани улуғлаш куфр саналади, шундай бўлса-да, нима учун ҳамма жойда номингиз абадийлаштирилаётганига ўзингиз қандай муносабат билдирасиз?" деб савол берган.

Яна бир гап, 1991—1992 йилларда "Оқшом тўлқинлари" эшиттириши томонидан ўтказилган сўровда республиканинг энг зўр журналисти деб топилган.

1989—1993 йилларда "Туркистон", "Оила ва жамият", "Ватан" газеталарининг Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон Республикалари бўйича мухбири бўлиб ишлаган. Бир пайтда уч йирик газетанинг мухбири бўлиш камёб воқеа саналади.

Қизиқарли сарлавҳа топишга уста.

Сарлавҳани топмагунча ёзишга ўтирмайди.

Мақолани ҳеч қачон қўлёзма қилмайди. Фикрларни жамлаб, ҳужжатларни тўплаб (бир қути сигаретни ёнига қўйиб), сўнг ёзув машинкаси ёнига чўкади. Бу машинка қурғур ҳам русча имлода. "Ў", "Қ", "Ғ", "Ҳ"ларнинг белгисини қўйиб чиқиш энг диққинафас иш. Ҳафсала қилганида ўзи қўйиб чиқади, шунда ҳам иккитадан биттасига, ҳафсала қилмаса шу ҳам йўқ. Редакцияда ўтириб ўзимиз қўйиб чиқардиқ.

Ёзганда мақолани бир ўтиришда тугатмагунча тинчимайди. Шундай бўлсада, унинг бир зарб билан ёзилган мақолаларини таҳрир қилишга ҳожат сезилмайди. Фақат бояги "заҳари" бор учун бир оз қисқартиришга тўғри келади.

Эсини танибдики, ҳаёти дала — боғ билан боғлиқ. Деҳқончиликни бир ҳосилотдан, техниканинг ҳолатини бир муҳандисдан, қонунларни бир ҳуқуқшуносдан кам билмайди. Уни алдаш қийин. Шу боисдан айрим мақтанчоқ раҳбар-мутахассислар у билан иш юзасидан суҳбатлашганда кўпинча изза тортиб қоладилар.

"Оқ уй" фермер хўжалиги аъзоси. Ишдан бўш вақтларида деҳқончилик билан машғул.

Шу тахлит, катта оиласини ҳалол меҳнати билан боқади, қишлоқ хўжалигида рўй бераётган ўзгаришларга озми-кўпми ҳисса қўшишга интилади.

"Юртнинг келажаги мулкчилик. Фақат шу йўл билан шўролар тамойилига киритган бюрократик аппарат қолдиқларини, "умумжамоа мулки" деган, аслида фақат бир гуруҳ мансабдорларга манфаат келтираётган тизилмадан қутулиш мумкин", дейди у.

Истиқлолдан кейин миллий қадриятларга қайтиш, исми-шарифининг ота-боболаримиз русуми бўйича аталишига воҳада биринчи бўлиб амал қилган.

На хизмат, на шахсий машинага эга. Камтарона умргузаронлик қилади.

Эл қатори жамоат транспортида юради. Ўтган даврда республика, вилоят доирасида таклиф қилинган вазифаларни доим рад қилади.

"Журналист" — мухбир фақат ёзиш учун дунёга келган". Бу унинг фикри, шиори.

Дўстона, лекин очиғини ёзадиган бўлсам, юриш-туриши, муомаласи, ёзишда ўзига хос тартиб-интизоми бўлгани ҳолда, баъзида кийинишида палапартишликни кузатиш мумкин. Бу ҳам феълидан келиб чиққан — ҳашамга хуши йўқ. Умрида бўйинбоғ тақмаган. Комсомол даврида катта бир йиғинга чақиришди. Хонамда турадиган "запас" галстуклардан бирини тақиб ол, десам кўнмади. Ноилож кетавердик. Боргач, кутиб олувчилар мени ичкарига олишди, уни "ҳойнаҳой, ҳайдовчи бўлса керак", деб бошқа хонага олиб киришди.

Футболга бир фанатдек қизиқади. 1966 йилдан бошлаб барча жаҳон ва бошқа халқаро футбол беллашувларини қолдирмасдан томоша қилиб келади.

У келганда биз дўстлари — Қурбон Эшмат, Сувонқул Рустам, Набижон Боқий 1—2 кун яйраб қоламиз. Топган-тутганини, йиққанини сочиб кетади. Ўзи "тошкентлик" ижодкорларнинг одати қизиқ. Вилоятга борсак ҳам меҳмонмиз, вилоятдагилар Тошкентга келса ҳам яна биз меҳмонмиз. Шаҳар одамни бузади, деганлари шу бўлса керак-да!

Хоразмнинг кўҳна Қулон Қорабоғ қишлоғида кичкинагина Месит элати бор ("Месит" аслида туркий уруғнинг номи). Ҳамон хутор кўринишида.

Вилоят марказидан эллик чақиримча, тағин транспорт йўлларига чет гўшада яшаб, ўн тўрт йилки республика матбуотининг бир ҳудуддаги мухбири бўлиш осон эмас. Қиш-ёзда саҳармардонда йўлга отланиш, вилоят, туман қишлоқларига бориш, мақолалар уюштириш, аризаларни ўрганиш... Айтишга осон. Қишлоққа боғланганлари шунчаликки, вилоят марказидан ақалли бир хоналик уй олиш ҳаракатини қилмаган. "Бўрини ҳам, мухбирни ҳам оёғи боқади". Бу ҳам унинг ибораси.

Рўзимбой "мустақиллик" сўзини энг кам ишлатган, лекин ўз ижодида у учун энг кўп курашган, уни янада барқарор бўлишида энг кўп азият чекаётган жасоратли, журъатли, журналистлардан биридир, айни пайтда ўта одми ва камтарин инсондир.

Мен шундайин дўстим борлигидан фахрланаман.

Аҳрор АҲМЕДОВ

Кино

БАРҲАЁТ МЕРОС

Шеърнинг ранги борми?

Ўтмиш тажрибасини, жумладан бадиий тажрибани инкор этмаслик, уни ўрганишга, ўзлаштиришга, зарур бўлганида, унга танқидий ёндашиб, сабоқ олишга имконият туғилгани замонамизнинг энг муҳим белгиларидандир. Ҳар йили барчамиз учун муҳим сана — 9 февраль куни Навоийхонлик ташкил этилиши адабиётшунослар учунгина эмас, ижод назарияси, гуманитар фанлар ҳамда ҳозирги амалиёт учун ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Худди шу кунлари ҳам буюк бобомизнинг меросини тадқиқ қилишнинг янги методологик асослари яратилишига катта эҳтиёж борлиги, илмий йўналишларнинг хилма-хиллиги маълум ва машҳур бўлиб кўринган ўтмиш манзараларини, кино тилида айтганда, турли ракурсда, яъни турли нуқталардан ёритишга олиб келиши мумкинлиги ҳақида ўйлаймиз. Шунда ўтмиш тажрибасининг аввал кўзга ташланмаган фазилатлари, хусусиятлари намоён бўлиши муқаррарлиги маълум бўлди. Шундай илмий-амалий ишлар олиб борилиши жўш уриб турган ижодий жараёнга ижобий таъсир кўрсатишининг аҳамияти нақадар катта. Бу ҳолга жамоатчилик эътиборини қаратмоқчи бўлганимизнинг сабаби бор: маданий меросимиз янги санъатлар ҳамда улар ҳақидаги назария нуқтаи назаридан ўрганилмаётгани бадиий ижод маҳсули бўлмиш теле ва кинофилм, экран публицистикаси ҳамда замонавий томошалар, шунингдек, аудио-визуал журналистика асарлари бир-бирига ўхшаш, кўп ҳолларда бир-биридан савияси паст бўлишига ҳам олиб келмоқда. Айтайлик, "мусиқани, шеърни экранлаштириб бўладими? Шеърий мисраларга мос келадиган ранглар борми? (Шоир бирорта рангга ишора қилмаса ҳам). Мусиқага мос келадиган ранг ва туслар ҳам бордир!? Мусиқани, ашулани экранда тасвирлаш йўллари ҳақида ўйлаганингизда узоқ ўтмиш тажрибаси қўл келиши мумкинми?.." Шу каби саволларнинг туб моҳияти ҳақида ўйлаб, уларга хилма-хил жавоблар излаб, сўнгра ТВда мусиқани эфирга узатиш керакдир. Акс ҳолда ТВ ходими созини чертаётган созандани негадир панжаранинг ортидан кузатиб боришга мажбур этади бизни... Ашула айтаётган ёхуд рақс тушаётган санъаткор ҳамда оператор тасмага муҳрлаган гул, майсазор, шаршара бир-бири билан боғланмайди. Бундай кадрлар таажжуб уйғотади...

Мусаввирлар, миниатюралар муаллифлари улуғвор шеъриятимизнинг қадрига етгани, унинг фалсафий асосларини, тасаввуф илми билан боғлиқлигини ҳис этиб турганлари боис гўзал мисраларнинг мазмунини, ўзига хос поэтикасини очиб берадиган ранглар, шакллар, "ҳаракатдаги тасвирлар" яратганларку! Бу йўлда изланган нозик дидли Камолиддин Беҳзод биргина кўк рангнинг қанча-дан-қанча тусини топганини эсланг! Биз эса телеэкранда шеър ўқилаётганида муаллифни ёки унинг ён-атрофини кўрамиз, холос. Шеърга тенг келадиган мажозий ифодаларни, ижодий муҳитнинг шоирона таърифини таъминлай олмаймиз. Ашула ижро этилаётганида экранда хонандани, фаввораниЛ(!), гулзорни кўрсатиш билан чекланамиз. Нафис тасвирни мусиқа билан боғлаш йўллари мўллиги ҳақида ўйламаймиз. Баъзан эса ашуланинг айтилиш маромига, мазмунига, руҳига мутлақо мос келмайдиган шундай композициялар қўлланиладики, ёқанги ушлайсан: Олмахон Ҳайитова чайқалиб, катта тезликда кетаётган замонавий, моторли қайиқда ўтириб, шиддат билан қайиқ деворларига урилаётган сув тўлқинларига назар ташлаб, у классик Хоразм йўлида куйлайди. Хонандани ижод дақиқаларида ўраб олган муҳит классик йўлда айтиладиган қўшиққа мос келмаган... Ёки ҳофиз шиддатли фаввора ёнида ашула айтишида биз илғамаётган чуқур маъно борми? Ёки шунчаки "чиройли кадр" яратиш йўлидаги "топилма" қусурми? Мирзо Бобур эса ашула айтаётган билан бирга уни тинглаётганлар ҳам кишига завқ беришини таъкидлаб келган...

Рангга мос келадиган сўз, мусиқанинг руҳини бераоладиган оҳанг, куйни излашнинг ўзи кишига ҳузур бағишлайди. Бу ўринда Фитрат ва Ғулом Зафарий биринчилар қатори шундай ижод нашидасига тўлиб-тошган дамлардан баҳраманд бўлганлар. "Муножот"га, "Насруллои"га мос келадиган ранглар ҳақида чуқур фикр юритганлар.

Муаммони мерос ҳал этади

Буюк Форобийнинг таъриф ва тавсифлари, мутафаккир шоир Фирдавсийнинг "Шоҳнома"си, Дарвиш Алининг мероси, гуманист Алишер Навоий, умуман Шарқ шеъриятининг дурдоналари, миниатюра санъатимиз, мақом куйлари, номачилик тажрибаси юқоридаги каби муаммоларни ҳал этиш зарурлигини эслатиб туради. Зеро, уларнинг бири мусиқанинг имкониятлари, кўз илғамайдиган, лекин эстетик завқ берадиган шакллари ҳақида фикр юритишга ундайди. Иккинчиси матннинг сержилолигини, теранлигини таъминлашда куй, наво тароналари хизмат қилаолишини кўрсатди. Учинчиси, таъсирчан, фалсафий ўйларга бой бўлган, ўтмиш сиймолари билан боғлиқ бўлган ибратли ҳикоя мусиқа, чолғу ҳақида чуқур тушунча бериши мумкинлигини эслатди... Шеърий мисралар мусаввирга илҳом берибгина қолмай, ранглар силсиласидан фойдаланиш йўлларини кўрсатиб берди.

Илм-фан бобида бу мавзуда фундаментал ишлар бажарилмаётган бўлса-да, амалиётда юқоридаги саволларга қисман бўлса-да, жавоб излаганлар бўлган. Хонанда, бастакор Юнус Ражабий, шоир, драматург Туроб Тўла, кино ва ТВ режиссёри Тошхўжа Акрамов ва у раҳбарлик қилган "Шашмақом" гуруҳи бу йўлда дастлабки қадамни қўйганини биласизми?

Бу телевизион ("Шашмақом" бадиий телефилми)нинг ўзига хос хусусиятларини қаламга олишдан аввал ўзбек ва тожик халқи унинг етук вакиллари мақомнии куйлаб, ардоқлаб, у туфайли эстетик эҳтиёжларини қондириб келганларини, келажакда авлод-аждодларимиз ундан баҳраманд бўлишлари ҳақида қайғуриб оғир шароитда тадбир қўллаганларини эслатиб ўтардик. Абдурауф Фитрат композитор, этнограф, шарқ мусиқасига меҳр қўйган В.А.Успенскийни Бухорога таклиф этиб, "Шашмақом"ни нотага олишни илтимос қилган. Бу сабаб иш 20-йилларнинг биринчи ярмида амалга оширилганининг миллий маданиятимиз учун аҳамияти қанчалик катта бўлганини йиллар ўтган сайин чуқурроқ англайверамиз.

Кейинчалик Фитратнинг замондошлари — ўзбек зиёлилари бу йўлда изланганлари, машаққатли меҳнат қилганлари маълум. Лекин меросимизнинг бу гўзал ва нозик қатлами фақат мусиқа маданиятимизга хизмат қилибгина қолмай, кино ва ТВ — аудиовизуал санъатларнинг бисоти бойиши, ранг-баранг бўлишини ҳам куй жиҳатдан таъминлаши мумкин.

Ҳамиша ўз кучига ишонган, оғир шароитда ҳам гўзалликка интилиб келган, эстетик идеали ниҳоятда юксак эрксевар халқимизнинг бадиий эҳтиёжини асрлар давомида қондириб келган мусиқа эндиликда синтетик табиати билан барчанинг диққатини тортаётган навқирон санъатлар — ТВ ва кинога ижод мактаби сифатида хизмат қилиши мумкин. Бу ўринда Шашмақомда ўзбек миллий маданиятига хос бўлган улуғворлик, кўтаринкилик, монументаллик каби кўпгина фазилатлар ўз аксини топганини ёдда сақласак, мазкур бадиий қийматнинг қадрига етган бўламиз. Чунончи Бухоро, Самарқанд, Хива миноралари, Регистон майдони, Навоий ва Лутфий шеърияти, Беҳзод миниатюраси, нақш билан безанган улкан дарвозалар, мовий гумбазлар ва мақом куйлари бир-бирига қиёс қилинганида услубий бирлик кўзга ташланмайдими!? Миноранинг салобати, улуғворлиги шеъриятимизда ҳам бор. Мақомнинг вазмин, улуғвор ижроси ўзбек меъморчилик санъатининг дурдоналари ҳамда улар ҳақидаги афсоналарга мазмунан жуда-жуда яқин. "Насруллойи"нинг аста куч йиғиб, баралла янграб бориши осмони фалакка бўй чўзган Минораи Калоннинг салобати, кўрки, сарвқоматига ўхшамайдими!? Маъжозий ифодаларга, фалсафий ўйларга, лирик садоларга бой мумтоз шеъриятимизнинг ўлмас сатрларига ҳам Шашмақомнинг Мушкилот ва Наср қисмлари мос келмайдими?! Бу саволларга ижобий жавоб топсак, муҳим хулосаларга келишимиз мумкин. Шу боис XX—XXI асрларда долзарб мавзу сифатида кун тартибига қўйилган санъатларнинг ўзаро таъсири, ўзаро бойиши масалалари Шарқда, хусусан, миллий маданиятимиз тараққиётининг ҳар бир босқичида қай даражада ҳал этилганини илмий тадқиқ қилинишига эҳтиёж бор. Юқорида келтирилган мисоллар қаторига "Алпомиш" баҳодирлик эпоси ҳамда "Тоҳир ва Зуҳра" кўҳна афсонаси, буюк "Хамса" ва суғдаври деворларидаги гўзал расм, чизиқ, бир-бирига узвий уланиб кетган шакллар ҳақидаги мулоҳазаларни қўшсак, манзара янада ойдинлашади, барҳаёт мерос бугунги кун учун, ҳозирги ижод муаммоларини ҳал этиш учун хизмат қилиши йўлларини излаш самарали бўлишига, бу жараён санъат назарияси ҳамда амалиётига наф келтиришига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз.

Психология — ҳал қилувчи омил

Юқоридаги тажрибани ёдда сақласак жанр софлигини сўнгги кадр, мисра, мусиқа жумласи, чизиқ топилгунга қадар сақлаб қолишга интиламиз. Бу ҳолни XX асрга келиб мусиқада Мутаваккил Бурҳонов, театрда Маннон Уйғур, кинода Наби Ғаниев, адабиётда Фитрат, Мақсуд Шайхзода кабилар сезгани ва улуғвор асарларини яратиб гўзал анъаналарни давом эттиргани китобхон, тингловчи, томошабин маънавий озиқ билан таъминланишига олиб келди. Маданиятимизнинг бу каби машъалаларининг жамиятимиз олдидаги хизматлари эндиликда юксак қадрланмоқда. Аслида уларнинг ижодий тажрибаси бадиий фаолият билан боғлиқ бўлган назарияни бойитди, муҳим хулосаларга йўл очди. Уни ўрганиш, ўзлаштириш, ижодкорнинг, мутахассиснинг билимига, малакасига, истеъдодига (Форобийнинг истеъдод ҳам миқдор жиҳатдан фарқ қилиши ҳақидаги мулоҳазаларини эсланг!) боғлиқ. Бу ҳолга амалиётда етарли аҳамият берилаяпти, деб бўлмайди. Масалан, "Наврўз" байрами шаҳримизнинг марказидаги ажойиб майдонда нишонланишини мамнуният билан қайд этган ҳолда айрим мулоҳазаларимизни ҳам айтиб ўтишга журъат этамиз. Ўша тантанали дамларда биз фикр юритаётган улуғворликнинг айрим кўринишлари намоён бўлади. Лекин бу томошанинг драматургияси, режиссураси, ижроси, овоз ва тасвир воситалари, монтаж йўллари белгиланишида кичик — ТВ экрани талаблари, қонуниятлари назарда тутиладими ёки ўша тантаналарни бевосита ўша майдонда кўраётганларнинг психологияси ҳисобга олинадими? Шундай савол ҳам туғилади. Бизнингча, ўша томошанинг руҳини ТВда сақлаб қолиш учун сценарийнинг ўзи кўтаринки руҳда муайян образларда, воқеалар тизмасида, батафсил таърифланган тасвирий ва овоз воситалари ёрдамида барчага етказилиши керак. "Шоҳнома"да улуғворликнинг кўринишлари Рустам, Суҳроб, Таҳмина, Гурдафарид каби муайян қаҳрамонлар ҳолати, тақдири билан боғлиқ бўлган воқеалар орқали китобхонга етиб боради. Яна бир мисол: мақомнинг қайси бири эрта тонгда, қайси бири оқшомда ижро этилиши ҳисобга олинмаган. Ижод маҳсулини қабул қилиш психологияси бу ўринда ҳам ҳал қилувчи омил бўлган.

Бу саволга маданиятимизнинг буюк намоёндалари — Ўзбекистон халқ ёзувчиси Туроб Тўла ҳамда мусиқа соҳасида академик даражасига кўтарилган Юнус Ражабий жавоб излаганлар.

Ҳамидулла АКБАРОВ
(Давоми бор).

Илҳом

ДУО ҚИЛИНГ

Қариялар-дуогўйлар, дуо қилинг ҳар жонга,
Ҳаёт тиланг, камол тиланг эзгу дилли инсонга.
Равнақ тиланг, хотиржамлик, тинчлик тиланг жаҳонга.
Дуойингиз элга мадад эй, жонлари фидойим,
Умрингизни яна узоқ қилсин мудом Худойим.

Сийнангизда қуёш кулар, юзингизда ой бордир,
Ўтирган пок ўрнингизда жаннат деган жой бордир.
Ҳар бир хоки пойингизга ҳавасда юз бой бордир.
Эртаю кеч дуо қилинг эй, жонлари фидойим,
Умрингизни яна узоқ қилсин мудом Худойим.

Қадрин билган юрт кексасин боши узра кўтаргай,
Ёмғир, қордан кўкаргай ер, дуодан эл кўкаргай.
Тилагингиз субҳи саҳар ижобатга етказгай,
Фариштали қариялар эй, жонлари фидойим,
Умрингизни яна узоқ қилсин мудом Худойим.

Кекса дилни ранжитганлар узоқ яшаб кетолмас,
Давлатлари ошиб-тошиб, қўл киссага етолмас.
Холис суянч дўсти содиқ ул ҳассага етолмас.
Яхшиларни дуо қилинг эй, жонлари фидойим,
Умрингизни яна узоқ қилсин мудом Худойим.

Йўлингизни беринг пирим, мен қулингиз бўлайин,
Этагингиз маҳкам тутай, минг бир тавоф қилайин.
Сийлаб эъзоз этай, доим пешонангиз силайин.
Сиз ҳам севиб дуо қилинг эй, жонлари фидойим,
Умрингизни яна узоқ қилсин мудом Худойим.

Бобожонлар, моможонлар, бутун бўлсин кўнглингиз,
Букчаймасин, букилмасин, тоғдай бўлсин кўксингиз.
Ёшингиздан ибрат олгай Қамбар ота ўғлингиз,
Эзгу диллар бахтли-тахтли, сиздай бўлсин илойим,
Дуо қилинг, иймон берсин, умр берсин Худойим.

Қамбар ОТА

Ўтмиш

ГУНОҲИНГ НЕ ЭДИ, ОҒАЖОН?

Юртнинг оғриқ кунлари шу қадар кўпки, уларни санаб адоғига етиб бўлармикан? Турли ноҳақ баҳоналар билан миллатнинг асл ўғлонлари йўқ қилиб юбораверилган. Узоққа бормай, бўталоқнинг кўзидай кичик туманида рўй берган даҳшатли қабоҳатлардан айримларини санаб ўтайлик.

1937 йил декабрь ойидаги сайловлар шов-шув, дабдабаларга бой эди. Умрида сайлов кўрмаган авом халқ **"декабрь"** ойи, **"буденний"** сўзларини тилида эплай олмай **"диклабур"**, **"буғдой ўрни"** каби ўзига хос сўзлар билан алмаштириб, сайловга "ҳар томонлама пухта тайёргарлик" кўрар эди.

Бу тайёргарликлар тумандаги Қальаи Юсуфбой қишлоғида ҳам айни авжида эди. Қишлоқ совети котиби Матсафо Отажонов ҳам бригадама-бригада юриб ташвиқот юргизарди. Шундай ташвиқотларнинг бирида сайлов куни хоҳлаган номзодингни қолдириб, хоҳламаганингнинг устини чиз, деб айтади.

Шу бир оғиз ҳақ гап ҳали уйланмаган ёш йигитнинг навқирон умрига раҳна солди. Унинг устидан "номзоднинг устини чиз" деган сўзи олҳа-ол қилиб жиноий ишга айлантирилди, судсиз сўроқсиз олиб кетдилар.

Шу қишлоқ фарзанди Рўзимбой Қурбонниёзов собиқ Ленин номли мактабда муаллим эди. У ҳам ташвиқот даврида номзодлардан хоҳлаганингни қолдир, хоҳламаганингни сайлама, дегани учун унинг устидан ҳам жиноий иш очилди. У ҳам бир оқшомда оиласи бағридан юлиб олиб кетилди. Турмуш ўртоғи Ойимжон эри йўлига кўз тикиб бева ўтди.

Чўқлиқишлоқлик Бобожон Отажоновнинг фожиаси эса бундан ҳам даҳшатли тусда кечган.

У тайёрлаш идораси ходими, ўртаҳол хўжалик эгаси эди. Сайлов куни унинг уйига Ибод тишак, Матқал лақабли кишилар келиб, кигизини сайлов участкасига сўрайдилар.

— Жоним билан, аммо ҳозир уйимда меҳмонлар бор. Кигиз улар тагига ёзиғлиқ. Меҳмонларни узатай, кигизни ўзим олиб бораман, — дейди у.

— Орадан бир ярим, икки соатлар чамаси вақт ўтади, кигиз кўтариб сайлов участкасига борганда унинг устидан "Бобожон Отажонов кигизини бермади, сайловга қаршилик қилди, қабилида айбнома тузилиб, ҳибсга олинади.

Бир кунда уч навқирон йигитнинг оёғи ўз элидан узилиб, дом-дараксиз кетади.

1937 йилнинг сайлови ана шундай қора излар қолдириб кетганди. Шаҳидлар исм-шарифи Қатағон қурбонлари хотира музейига ёзилса, ажаб эмас.

Нурмат РАЖАБОВ,
Халқаро "Олтин мерос" хайрия жамғармаси Шовот туман бўлими раҳбари

Ён дафтардан

РАНГИН ЛАҲЗАЛАР

Тўғрику-я, аммо...

Инсон чумолидек тинмай меҳнат қилади. Албатта, бировдан раҳмат эшитиш учун эмас. Аммо негадир кўнгил бирор далда кутаркан.

Бундай пайтда киши ўз меҳнатидан ички қониқиш ҳосил қилса, бас, деб ўйлайдилар. Бунда ҳам катта маъно бор. Лекин меҳнат қилаётган одамнинг туну кун тинмай уринишларидан атрофидаги инсонлар ҳам, унинг қарамоғидаги кишилар ҳам мамнун бўлсалар, нур устига нур бўлмасмиди?

Воиз

У минбардан туриб хитоб қилди: "Адолатни ким бузди? Айтинглар?" Ҳамма бирбирига ҳадиксираб қарай бошлади. Адолатни бузганлар эса унинг яқинида ўтиришарди. Буни воиз ё билди, ё ўзини билмасликка солди...

Андавачилар

Катта мажлисда рўйхатдагилар сўзга чиқдилар. Уларнинг эса асл касби андавачилик эди.

Мукофот

Қадимда фиръавнлардан бири Миср эҳромларини қураётган муҳандисларга шундай деган экан: "Мен ораларингдан энг ақлли, энг ишчан ва энг фидойи кишиларга мукофот берардим-у, аммо қолганлар нега менга ҳам бермади экан, деб ҳасад қиладилар-да!"

Ҳамма жим эди. Фиръавн бу гапни билиб айтганди: ахир ҳасад қайси макон ва замонда бўлмаган? Аммо чумчуқдан қўрқиб тариқ экмаслик... фиръавнларга хос ишмикан?

Ғолиб

Ғалабага эришиш йўллари кўп. Ғолиб бўлиш усуллари беҳисоб. Бировлар бунинг учун, ҳатто, одамийлик мезонларига зид воситалардан фойдаланишдан ҳам қайтмайди.

Ҳақиқатни рўйхотирдан устун қўйиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди, зеро аксарият одамлар ўз манфаатлари учун хизмат қилмайдиган ҳақиқатлардан воз кечишга уринадилар. Аммо ҳар қандай курашда ҳам инсонийлик қиёфасини сақлаб қолган, одамийлик мезонларига таянган кишиларгина ғолиблик минбарига чиқишга ҳақлидирлар.

Ўлмас шиор

"Ҳамма нарса инсон учун, инсоннинг бахт-саодати учун" жумласи барча замонларда сиёсатдонлар учун хизмат қиладиган энг қулай шиордир.

Жайдари фалсафа

Бу маконда инсоннинг қадр-қиммати у қилган илтимосларнинг бажарилиши ё бажарилмаслигига боғлиқ эди.

Тарбия

Бировга бурилиб қарадим: кўзини лўқ қилди. Индамай ўтиб кетдим. Бировга бурилдим. "Ассалому-алайкум" деди. "Ваалайкум-ассалом" дедим. Дуо қилиб ўтдим.

Бир кам дунё

Кимдир ҳосилсиз ерини килкиллатиб суғоради. Бировнинг экини сув тегмаганидан қуриб ётади.

"Овозидан билдим"...

Мошинини секин ҳайдаб ўтаётган кишидан танишим сўради:

— Моторни янгиладингми?

— Зўр мотор қўйдик. Қаердан билдингиз?

— Овозидан, - деди у.

— Одамнинг ҳам ким, нимага ярашини овозидан билишнинг имкони бўлса эди, - сўзга қўшилди яна кимдир.

Бозор ИЛЁС ал-АМИН

Mustaqil gazeta HURRIYAT
Ўзингни англаб ет!

Муассис: Ўзбекистон Оммавий ахборот воситаларини демократиялаштириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси

Бош муҳаррир Амирқул КАРИМОВ

Таҳрир ҳайъати: Турсунали АКБАРОВ (махсус мухбир), Хуршид ДЎСТМУҲАММАД, Азамат ЗИЁ, Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ, Наим КАРИМОВ, Норали ОЧИЛОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Исмат ХУДОЁРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Раҳмон ҚЎЧҚОР

Газета Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида 165-рақам билан рўйхатга олинган. Бичими А-2.

Таҳририят манзили: Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 16-уй. Телефон: 144-25-06, 41-52-72.

Индекс:
Якка обуначилар учун — 233 Ташкилотлар учун — 234

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонасида босилди. Манзил: «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.

Навбатчи муҳаррир: Норали ОЧИЛОВ
Топшириш вақти — 21.00
Топширилди —20.00
Буюртма — Г - 573

Муаллиф фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган мактуб ва мақолаларга ёзма жавоб қайтарилмайди.

Hurriyat kompyuter markazida Jamshed Tog'aev tomonidan sahifalandi.